

Djelovanje Komunističkih sindikatima u Bosni i Hercegovini od 1925. do 1929. godine*

Djelatnost komunista u sindikatima u Bosni i Hercegovini od 1925. do 1929. godine malo je obrađena u historiografiji radničkog pokreta.¹⁾ Građa za tu problematiku je vrlo oskudna. U Glavnom radničkom savezu (GRS) i Ujedinjenom radničkom sindikalnom savezu Jugoslavije (URSS) KPJ je djelovala ilegalno. Nezavisni sindikati bili su zabranjeni, pa je to razlog što u dokumentima zvanične administracije nema mnogo podataka o radu komunista. Dokumenta iz Arhiva Komunističke internacionale bacaju nešto svjetlosti na ilegalnu djelatnost KPJ u GRS-u i URSS-u. I u zapisanim sjećanjima aktivista o radničkom pokretu može se naći poneki važan podatak, ali se to mora po mogućnosti provjeriti i sravniti sa arhivskim dokumentima.

U izuzetno teškim prilikama ilegalnog djelovanja, poslije 1921. godine, KPJ je uspjela da oformi Nezavisne sindikate koji su bili aktivni u Bosni i Hercegovini od 1921. do 1924. godine. Međutim, poslije 1924. godine Policijska direkcija za Bosnu i Hercegovinu nije se saglasila sa djelovanjem Nezavisnih sindikata. U policijskom obrazloženju stoji: »... tendencija tih organizacija,

^{*)} Ovaj članak predstavlja nastavak mog ranije objavljenog rada pod naslovom: *Nezavisni sindikati u Bosni i Hercegovini u periodu od 1921. do 1924. godine, u Priložima Instituta za istoriju radničkog pokreta*, br. 7, Sarajevo 1971, str. 83—102.

¹⁾ Josip Cazi, *Nezavisni sindikati (1921—1929)*, knj. I i III, Zagreb 1962. i 1967. obrađuje problematiku sindikata u Hrvatskoj i donekle u Jugoslaviji, a na str. 262, 269, 350, 430 uzgredno je spomenuo neke sindikalne akcije u Bosni i Hercegovini. U radu Nedima Sarca *Gojko Vuković*, Mostar 1959, od str. 72—85 razmatra se djelatnost Gojka Vukovića u Hercegovini kao i razvitak radničkog pokreta u navedenom periodu. Djelatnost komunista u sindikatima je evidentna. Svoj prilog toj problematici dao je dr Ahmed Hadžirović u radu *Sindikalni pokreti i djelovanje KPJ u njima između dva rata*, Akademija nauka i umjetnosti BiH, posebna izdanja XIII, odjeljenje društvenih nauka, knj. 3, Sarajevo 1970, str. 152—153. Hronološko praćenje i evidentiranje podataka o djelovanju komunista u sindikatima obrađeno je u knjizi: *Hronologija radničkog pokreta Bosne i Hercegovine do 1941*, Sarajevo 1971, 393—470 (u daljem tekstu *Hronologija*).

koje su čisto komunističke (je) da okupi oko sebe nekadašnje članove Komunističke partije i da ponovo oživi komunistički pokret«. Policijska je i sindikalne funkcionere iz redova KPJ imala stalno na oku i budno je pratila njihovo kretanje.²⁾

Nezavisna radnička partija, u kojoj je djelovala ilegalna Komunistička partija Jugoslavije, prestala je sa radom poslije druge vladine zabrane od 13. XII 1924. godine. Zabranom rada Nezavisne radničke partije Jugoslavije u BiH ozbiljno su pogođeni u svome djelovanju i Nezavisni sindikati, koji su bili pod njenim uticajem. Istaknuti sindikalni funkcioneri (komunisti) bezuspješno su tražili od vlasti dozvolu za rad Mjesnog sindikalnog vijeća Nezavisnih sindikata u Sarajevu. Na zahtjev komunista, vlasti su 24. XII 1924. odgovorile: »U razmatranju svih akata po predmetu osnivanja Mesnog sindikalnog vjeća u Sarajevu. . . ministar unutrašnjih dela, odlukom svojom od danas rešio je, da se osnivanje Mesnog sindikalnog veća u Sarajevu, kao i obnova rada »Saveza drvodjeljskih radnika« ne odobri, o čemu se izveštavate znanja i upravljanja radi.«³⁾ Ponovo je Ministarstvo unutrašnjih poslova 3. VII 1925. odbilo molbu za dozvolu rada podružnice toga Saveza u Sarajevu. U aktu Policijske direkcije se kaže: »Nad drvodjeljskim radnicima u Sarajevu vodi se nadzor i do sada se nije opazio među njima nikakav pokret udruživanja i osnivanja podružnice Saveza.«⁴⁾

I

Zabrana djelovanja Nezavisnih sindikata u BiH i Sloveniji, što je bio svojevrsan presedan (jer u drugim krajevima oni djeluju), nije spriječila komuniste da djeluju u drugim sindikalnim organizacijama. Tako je KPJ u BiH razvila svoj uticaj u strukovnim organizacijama reformističkog GRS-a i autonomnim sindikatima. Na godišnjoj skupštini podružnice autonomnog Saveza grafičkih radnika u Sarajevu, 15—16. II 1925, usvojen je izvještaj Upravnog odbora, tarifne komisije i Nadzornog odbora⁵⁾. Takođe je usvojen izvještaj, koji je sa posljednje plenarne sjednice Saveza u Zagrebu podnio komunista Julije Varesko⁶⁾. Ovdje je vidljivo da je KPJ posredstvom Julija Vareska ostvarivala svoj uticaj u Savezu grafičkih radnika. Osim u Sarajevu, radnici u Derventi, članovi Nezavisnih sindikata i GRS-a održali su 22. II 1925. konferenciju radi oživljavanja djelatnosti sindikalne organizacije, na kojoj je

²⁾ Arhiv Bosne i Hercegovine, Veliki župan sarajevske oblasti (nadalje ABH VZSO), Pov. br. 1621/1926. Policijska direkcija za Bosnu i Hercegovinu (u daljem tekstu PD BH) br. 851/9. VII 1926 — VZSO.

O djelovanju Nezavisnih sindikata vidi detaljnije Uroš Nedimović: *Nezavisni sindikati u Bosni i Hercegovini u periodu od 1921. do 1924. Prilozi*, br. 7, Sarajevo 1971, 83—102.

³⁾ ABH VZSO Pov. br. 247/1926, Ministarstvo unutrašnjih dela (u daljem tekstu MUD) OZDZ, DZ br. 11893/1926, 24. XII 1924 — VZSO.

⁴⁾ Ibidem, PD BH br. 1001/pov. 28. X 1925 — VZSO.

⁵⁾ *Glas Slobode*, organ Socijalističke partije Jugoslavije br. 8 Sarajevo 1925, »Glavna godišnja skupština grafičara u Sarajevu«, str. 4.

⁶⁾ Julio Varesko, tipograf, rođen 1896. u Usori kod Doboja. Bio je član Saveza grafičkih radnika Jugoslavije od 1912—1931. kada je prognan iz Jugoslavije u Italiju. Od 1924—1929. četiri puta hapšen i više puta pretresan zbog aktivnosti u KPJ i zastupanja ljevičarskih stanovišta u Savezu grafičara. Polovinom 1927. izabran je u Pokrajinski komitet KPJ za BiH, a 10. IX 1928. na Drugoj pokrajinskoj konferenciji i za zamjenika delegata za Četvrti kongres KPJ, kome nije prisustvovao, jer je bio pod istragom. Pred Državnim sudom za zaštitu države 1930. nije priznao rad u KPJ, pa je oslobođen optužbe. Poginuo kao borac u španskom građanskom ratu 11. I 1937. (Muzej revolucije Sarajevo, Autobiografija Julia Vareska — pisana vjerovatno 1935. u Rusiji, original; Nedim Sarac, *Julio Varesko, portret revolucionara, Oslobođenje*, Sarajevo 7—8. VI 1961, 9; *Hronologija*, 437 i 456).

komunista Nikola Kovačević⁷⁾ govorio o značaju i potrebi postojanja sindikalne organizacije. Zaključeno je da se za 1. III sazove konferencija svih radnika i izabere akcioni odbor koji je trebalo da traži obnovu rada organizacije. Organizacija je trebalo da bude u okviru jedinstvenog sindikalnog vijeća, a uplate članarine bi se slale saveznom upravama pravca kojem je pripadao dotični član. Na taj način, su lijevo orijentisani radnici pokušali zajedničku akciju u cilju obnove oba pravca na stvaranju akcionog jedinstva sindikata, gdje bi komunisti takođe stvorili svoje uporište. Međutim, Sresko načelstvo je spriječilo ovu inicijativu radnika⁸⁾.

S obzirom na to da je bilo zabranjeno djelovanje Nezavisnih sindikata, Centralni radnički sindikalni odbor (CRSOJ) u Beogradu uložio je napore da se iznađe rješenje i postigne izvjestan kompromis u saradnji sa GRS-om. Iz toga je rezultirao pismeni prijedlog CRSOJ-a Nezavisnih sindikata upućen početkom marta Glavnom radničkom savezu u Beogradu da se zajednički proslavi praznik rada. GRS je ovaj prijedlog odbio⁹⁾. Prijedlog za proslavu je obnovljen u aprilu i GRS ga je prihvatio. Na osnovu te inicijative, odbor za proslavu 1. maja u Sarajevu pripremio je akciju za zajedničku proslavu praznika rada i 24. IV sazvaio sastanak predstavnika CRSOJ-a, podružnice Saveza grafičkih radnika, Saveza bankovnih činovnika i namještenika i GRS-a. Na sastanku je usvojen prijedlog za organizaciju proslave i tako su GRS i ljevičari zajednički proslavili praznik rada.¹⁰⁾ Zbor je održan u Radničkom domu u prisustvu 500—600 radnika na kome su govorili u ime GRS-a Sreten Jakšić, a u ime pristalica Centralnog radničkog sindikalnog odbora Jugoslavije Bogoljub Ćurić. Oni su istakli potrebu ujedinjenja sindikalnog pokreta, ukazali su na pretjeranu eksploataciju radnika, na socijalnu eksploataciju i političku obespravljenu i da nema više opravdanja cijepati sindikate. Poslije podne i naveče, izveden je umjetnički program i održana zabava.¹¹⁾ U Mostaru je takođe, proslavljen praznik obustavom rada i zborom, na kome je govorio Gojko Vuković¹²⁾.

Komunisti su nastojali da ostvare uticaj u Savezu kožaraca, koji je bio u sastavu Glavnog radničkog saveza. Inače, u redovima obučarskih radnika u Sarajevu vođena je petogodišnja međusobna borba u vezi s pitanjem primata GRS-a i Nezavisnih sindikata u toj struci. Prinudeni teškim ekonomskim položajem u koji su u to vrijeme zapali obučarski radnici su otpočeli jula 1925. raditi na obnovi organizacije. Taj rad je donio rezultate. U obnovi organizacije bilo je nesporazuma između simpatizera KPJ i Socijalističke partije Jugoslavije (SPJ), jer se ovi prvi nisu mogli složiti s uključivanjem organizacije u GRS. Međutim, težnje radnika da imaju svoju organizaciju uticala je na simpatizere KPJ, pa su oni u prvoj polovini septembra održali poseban sastanak i zaključili da pristupe postojećoj organizaciji. Poslije

⁷⁾ Nikola Kovačević je bio aktivan u KPJ. Zbog toga je izveden pred Okružni sud u Banjaluci 5. XI 1926. i po Zakonu o zaštiti države optužen da je vodio propagandu za KPJ, što na sudu nije dokazano, pa je pušten iz zatvora (*Borba* br. 42, Zagreb 20. XI 1926, »Jedan politički proces«, str. 4).

⁸⁾ *Organizovani radnik*, Organ Centralnog radničkog sindikalnog odbora Jugoslavije (u daljem tekstu CRSOJ), br. 21. Beograd 1925, »Akcija za obnovu sindikata u Derventia (Bosna), str. 3; *Glas slobode*, br. 14/1925, »Sovinstičke denuncijacije«, 3—4.

⁹⁾ *Glas Slobode*, br. 10/5 III 1925, »Proslava Prvog maja«, 4.

¹⁰⁾ *Glas Slobode*, br. 17/1925, »Zajednička proslava 1. maja u Sarajevu«, 7.

¹¹⁾ ABH VZSO Pov. br. 1203/1926; *Organizovani radnik*, br. 36, Beograd 1925, 2; *Glas Slobode*, br. 18/1925, »Manifestacija jedinstva radničke klase«, 1—2.

¹²⁾ Nedim Sarac, *Gojko Vuković*, 74.

toga, simpatizeri KPJ su 15. IX došli na redovnu konferenciju organizacije, na kojoj su komunisti, Ivan Drmač¹³⁾ i Boško Lukić,¹⁴⁾ u ime ostalih lijevo orijentisanih obučara izjavili da su za postojeću organizaciju. Oni su istakli da je potrebno da se sa momentanim ideološkim razmiricama prestane, te preporučuju ljevičarski orijentisanim obučarima da stupe u postojeću organizaciju, gdje će svi zajednički raditi na poboljšanju vrlo teškog položaja obučarskih radnika. Ovu izjavu prisutni su sa odobravanjem prihvatili, jer je time završen jedan period međusobnih ideoloških obračuna. Organizacija je odmah prihvatila zadatak da radi na stvaranju jedinstvene organizacije u Sarajevu, što je urodilo plodom. Ona je trebalo da uspostavi veze sa organizacijama kožaraca u drugim mjestima Jugoslavije i da utiče na njih da se ujedine u jedinstvenu organizaciju¹⁵⁾.

Pored dvije organizacije Saveza monopolskih radnika, koje su egzistirale do 1925. jedna pod rukovodstvom socijalista, a druga komunista¹⁶⁾, djelovala je i institucija radničkih povjerenika. Od maja 1923. do početka aprila 1924. lijevo orijentisani radnici, predvođeni Josipom Pavićem¹⁷⁾, vodili su borbu u Sarajevu s pristalicama GRS-a da zadobiju uporište kod radnika i izaberu za radničke povjerenike ljevičare, u čemu su i uspjeli¹⁸⁾. Inicijativom pododbora Saveza monopolskih radnika Jugoslavije, 14. IX 1925, prema propisima Zakona o zaštiti radnika u sarajevskoj fabrici duhana održani su izbori za novih 11 radničkih povjerenika¹⁹⁾. Na ovim izborima pronađeno je 443 ispravnih glasačkih listića. Među izabranima je bio Ramiz Sladić²⁰⁾ posredstvom kojega je KPJ zacijelo vršila uticaj na ovu radničku instituciju²¹⁾.

II

Kada je stvoren Ujedinjeni radnički sindikalni savez Jugoslavije, u oktobru 1925. godine, koji je, takođe, nastavio djelovati pod uticajem SPJ, komunisti i u toj organizaciji produžuju da rade. U toj organizaciji KPJ posredstvom svojih članova i simpatizera nastoji provesti svoja stanovišta.

¹³⁾ Ivan Drmač, obučar, bio je aktivan u Mjesnoj organizaciji NRPJ u Sarajevu 1923. godine. Na prvoj sjednici Zemaljskog vijeća NRPJ 13—14. IV 1924. izabran je za oblasnog sekretara NRPJ za BiH, koja je, u stvari, bila legalizovana KPJ. Vidna je njegova djelatnost 1924. godine. Uhapšen je 6. I 1925. sa grupom komunista zbog aktivnosti u KPJ. U prvoj polovini maja 1928. Drmač je preselio iz Sarajeva u Split i nekako u to vrijeme je postao socijalista (*Hronologija*, 379, 384, 393; *Organizovani radnik*, br. 20, Zagreb 17. V 1928, »Ivan Drmač«, 2).

¹⁴⁾ Boško Lukić, obučar, izabran je 7. III 1924. za predsjednika Mjesne organizacije NRPJ u Sarajevu, u kojoj je bio aktivan tokom godine. Zbog toga mu je policija pretresla stan. Na Trećem kongresu KPJ u Beču (17—22. V 1926) bio je zamjenik delegata KPJ iz BiH (*Hronologija*, 383, 386—287 i 389; AIRPS KI, omot 101, pag. 152/54, str. 175—176).

¹⁵⁾ *Glas Slobode*, br. 38/1925, »Jedinstvo kožaraca u Sarajevu«, 4.

¹⁶⁾ 8. IX 1922. na konferenciji Saveza monopolskih radnika u Sarajevu, koji je bio u sastavu Nezavisnik sindikata, izabaran je odbor u kojem je bio i Ramiz Sladić. (*Glas Slobode*, br. 38/1922, »Divlja, organizacija monopolaca«.

¹⁷⁾ Josip Pavić, bravar, rođen 1896. u Fojnici, bio je aktivan u lijevom krilu radničkog pokreta u BiH poslije 1921. On je bio brat poznatih revolucionarki Kate Govorušić i Marice i Lucije Pavić (ABH VZSO Pov. br. 42/1926, Karton Josipa Pavića, pag. 6—7; *Hronologija*, 418).

¹⁸⁾ Vidi: Nedimović, *Nezavisni sindikati, Prilozi*, br. 7/1971, 95.

¹⁹⁾ *Glas Slobode*, br. 38/1925, »Izbor radničkih povjerenika u sarajevskoj fabrici duvana«, 4.

²⁰⁾ Ramiz Sladić, radnik, bio je aktivan u Mjesnoj organizaciji NRPJ u Sarajevu 1923. Zbog te aktivnosti i posjedovanja komunističke štampe, policija je pretresla njegov stan u aprilu 1924. U svojim sjećanjima on kaže da je 1928. radio u uličnoj ćeliji KPJ u Sarajevu. Učestvovao je u ustanku 1941. godine. (*Glas Slobode* br. 38/1922, 4, *Hronologija*, 379 i 385; Arhiv Instituta za istoriju radničkog pokreta Sarajevo (AIRPS) Sjećanja Sladića, S—23 i 25).

²¹⁾ U uslovima polulegalnog postojanja Nezavisnih sindikata do 1928. godine, institucija radničkih povjerenika bila je glavno oruđe u rukama Nezavisnih sindikata za mobilizaciju radnika u ostvarenju njihovih zahtjeva. Gotovo u svim važnijim preduzećima radnici su izabrali većinu ili sve kandidate za radničke povjerenike iz redova Nezavisnih sindikata. (AIRPS zbirka Komunistička Internacionalna (KI) MF 46/256 (550—556), O izborima radničkih povjerenika i zadaća pristalica Revolucionarnih sindikata, — 1).

Politika Kominterne o jedinstvenom frontu komunista i socijalista nije ostvarena u Bosni i Hercegovini do polovine 1923. godine²²). Međutim, tu inicijativu su obnovili Nezavisni sindikati Jugoslavije u aprilu 1925. i počeli su pregovori o ujedinjenju sindikata »na principima klasne borbe«²³). Akcija je nadalje razvijana u smislu ujedinjenja Nezavisnih i GRS-ovih sindikata. Ali, kada je 6. VII 1925. GRS neočekivano predao delegatima CRSOJ-a pismo, u kome se u formi ultimatumu tražio ustupak da Nezavisni sindikati dođu pod dominaciju SPJ i GRS-a, kao uslov za ujedinjenje, pregovori su došli u krizu. GRS je tada odbio svaku organizacionu vezu sindikata sa KPJ i Crvenom sindikalnom internacionalom. Na toj osnovi većina članova Izvršnog odbora CRSOJ-a je priznala principe GRS-a, dok su trojica ljevičara odbila da priznaju ta stanovišta. Prošireni plenum CRSOJ-a 16—17. VIII razišao se sa stavovima većine članova plenuma i dao podršku manjini, te popunio plenum novim ljevičarski orijentisanim radnicima²⁴). I u Bosni i Hercegovini pokrenuta je, takođe, inicijativa i akcija na sindikalnom »ujedinjenju«. Na međustrukovnoj sindikalnoj konferenciji (s više od 100 učesnika) u Sarajevu 1. X 1925. raspravljano je pitanje »ujedinjenja« sindikalnog pokreta. Na »Kongres ujedinjenja« bile su pozvane sve sindikalne organizacije. One koje su stajale pod uticajem novoizabranog IO CRSOJ-a izjavile su da neće doći na kongres. To su bili aktivisti koji su smatrali da ujedinjenje treba izvršiti na osnovu inicijative KPJ, što je Jovo Jakšić odbio na toj konferenciji. Poslije njegovog izlaganja, razvila se diskusija u kojoj je učestvovalo 10 lica i na kraju je konferencija odobrila sindikalno »ujedinjenje«. Pored izabranih delegata iz organizacija GRS-a²⁵), u ime organizacija tobožnjih pristalica Centralnog radničkog sindikalnog odbora iz BiH, u stvari, disidenata iz nezavisnih sindikalnih organizacija, delegirani su Bogoljub Čurić i Sabrija Nurkić²⁶). »Kongresu ujedinjenja« od 10. do 12. oktobra 1925. u Beogradu prisustvovali su i dali ton radu delegati GRS-a i samo četvorica bivših članova IO CRSOJ-a. Na Kongresu je umjesto GRS-a stvorena modifikovana sindikalna organizacija: Ujedinjeni radnički sindikalni savez Jugoslavije (URSSJ). U Centralnu upravu URSSJ-e iz BiH svi izabrani bili su predstavnici SPJ: Bogdan Krekić, Jovo Jakšić, Franjo Raušer, Bogoljub Čurić i u finansijsku kontrolu Vjekoslav Beranek.²⁷) Pred »Kongres ujedinjenja« KPJ je u Sarajevu razvila akciju kod svojih pristalica u sindikatima da ovi pomognu ujedinjenje tj. da članstvo što više uđe u URSS. Za akcijom komunista se povelu članstvo sindikata i ono je stupalo u URSS. Međutim, poslije »Kongresa ujedinjenja«, socijalisti su isključivali komuniste iz URSS-a,

²²) *Glas Slobode*, br. 33/1923, 1—2.

²³) AIRPS KI, omet 101, 152/47 i 187, Teze po izveštaju CK KPJ na III kongresu KPJ, i Rezolucija III kongresa KPJ o sindikalnoj politici partije, paginacija 135 i 159.

²⁴) Josip Cazi, *Nezavisni sindikati*, knj. prva, Zagreb 1962, 423—451.

²⁵) *Glas Slobode*, br. 35 i 40/1925, »CRSJ protiv sabotera ujedinjenja« i »Ujedinjenje pred sarajevskim organizacijama«, 2.

²⁶) Čurić i Nurkić fungiraju u *Glasu Slobode* kao tobožnje pristalice CRSOJ, a vjerovatno su već tada u URSS-u. Čurić je početkom 1924. odstranjen iz KPJ kao frakcionaš (o tome detaljnije U. Nedimović: *Nezavisni sindikati*, Prilozi br. 7, Sarajevo 1971, str. 84). Vrlo je vjerovatno da on i poslije odstranjenja iz KPJ produžuje rad u ljevičarskim sindikalnim organizacijama i da je zastupao njihovu politiku, sve dok se nije solidarisao sa disidentima iz nezavisnog sindikalnog pokreta koji su u avgustu 1925. godine priznali stanovište SPJ o sindikatima. Čurić je, vjerovatno, tada postao član SPJ i URSS-a. (ABH VZSO pov. br. 532/1927, VZSO Pov. br. 1391/5. I 1927 — MUD).

²⁷) *Glas Slobode*, br. 41/1925 »Odluke kongresa sindikalnog ujedinjenja«, 1—3; J. Cazi, *Nezavisni sindikati*, (1921—1929), Knj. III, svezak prvi, Zagreb 1967, 222.

a s njima su iz pokreta istupile one sindikalne mase koje su bile pristalice politike KPJ²⁸⁾. Tako je KPJ za kraće vrijeme izgubila svoje uporište u URSS-u.

Međutim, i pored tendencija isključenja komunista iz URSS-a, KPJ je permanentno provodila politiku ulaska i osvajanja pozicija u tim sindikatima. Pošto KPJ nije ostvarila stanovišta da se ujedinjenje provede na principima partijske nezavisnosti i zajedničke akcije i saradnje obadva pravca, ona krajem 1925. pristupa novim formama djelovanja i ulaska u URSS-ove sindikate. Komunisti u Bosni i Hercegovini pristupaju formiranju partijskih frakcija — organizovanih grupa od po 3 komunista u URSS-u,²⁹⁾ tako da su već do 1. I 1926. postojale organizovane frakcije komunista u tim sindikatima³⁰⁾. Od tada, pa do 1941. komunisti s kraćim prekidima organizovanije djeluju u URSS-u i stvaraju svoja uporišta.³¹⁾

Poslije »Kongresa sindikalnog ujedinjenja«, komunisti su aktivno nastavili da pristupaju strukovnim sindikalnim organizacijama URSS-a, gdje su djelovali i provodili stanovišta KPJ. Akcija je vođena u mnogim mjestima BiH. U toku akcije za sindikalno ujedinjenje polovinom 1925. krojački radnici, orijentisani ka Nezavisnim sindikatima, bili su za sindikalno ujedinjenje. Međutim, kada se osjetilo nastojanje GRS-a da se novoformirani »ujedinjeni« sindikati potčine uticaju Socijalističke partije, onda je došlo do rascjepa u toj organizaciji. Tako je poslije Kongresa »ujedinjenja sindikata« (10—12. X 1925) u URSS stupila samo polovina grupe krojača u Sarajevu, dok je druga polovina ostala na strani Nezavisnih sindikata. Iz sastava uprave, izabrane na godišnjoj skupštini Saveza krojačkih radnika (URSS-ov pravac) u Sarajevu 24. I 1926, vidi se da su u tom Savezu preovladavali socijalisti³²⁾. Komunisti više nemaju uporište u tom strukovnom URSS-ovom Savezu.

U organizaciji Saveza privatnih namještenika u Sarajevu komunisti nisu do kraja 1924. imali uporište. Međutim, na godišnjoj skupštini podružnice ove organizacije u Sarajevu, 24. III 1926, na kojoj su govorili predstavnici SPJ Petar Rajković, Anton Šmit i Vitković, u vidu replike na njihovu diskusiju osvrnuo se Nikola Pupovac,³³⁾ komunist i urednik *Glasnika istine* i ukazao da je Savez klasna borbena organizacija. On je rekao da Savez u

²⁸⁾ AIRPS KI omet 101, br. 152/71—72, Protokol III kongresa KPJ održanog 17—22. V 1926, izlaganje Šajna (Boška Lukića) iz Sarajeva, str. 4; *Glas Slobode*, 40/1925, »Ujedinjenje pred sarajevskim organizacijama«, 2.

²⁹⁾ Prema projektu Statuta KPJ, koji je izrađen početkom 1926, date su smjernice za stvaranje frakcije KPJ u drugim organizacijama (AIRPS PR II/31).

³⁰⁾ AIRPS KI MF 46/256 (14—22), Izvještaj Partije od prošle do ove sjednice proširene Egzekutive, IV. Organizaciono stanje Partije, 9. Koliko je komunista djelovalo u URSS-ovim sindikatima u Jugoslaviji 1926, teško je reći, jer nema tačnih podataka o tome.

³¹⁾ Poslije Četvrte zemaljske konferencije KPJ, održane 24. XII 1934. u Ljubljani, komunisti masovnije ulaze u sindikate, pa se njihov broj povećao u URSSJ. O tome detaljnije dr Ahmed Hadžirović, *Sindikalni pokret u Bosni i Hercegovini 1935—1941*, Sarajevo 1972, 77 i 85.

³²⁾ *Glas Slobode* br. 3 i 4/1926, godišnji izvještaj »Saveza krojačkih radnika za Bosnu i Hercegovinu u Sarajevu« i »Sa godišnje skupštine krojača u Sarajevu«, 4.

³³⁾ Nikola Pupovac, rođen 1897. u Okučanima, došao je u Sarajevo 1. X 1925. vjerovatno iz Zagreba i zaposlio se 1. III 1926. Po nalogu KPJ, pokrenuo *Glasnik istine*, »Glasilo radničko-seljačkog javnog mišljenja« čijih je 5 brojeva izašlo od 1. III — 1. V 1926. u Sarajevu, (Sveučilišna knjižnica Zagreb, *Glasnik istine*, signatura 85616; ABH VZSO Pov. br. 1019/1926, i Pov. br. 760/1929. PD za BiH, Pov. br. 381/19. IV 1926 — VZSO).

zajednici s drugim radničkim organizacijama treba da traži od vlade da ona isplaćuje potporu radnicima i namještenicima. Iz toga se vidi da komunisti posredstvom Pupavca nastoje ostvariti svoj uticaj u ovom savezu.³⁴⁾

Prvomajske proslave su služile kao pogodan momenat za provođenje uticaja KPJ na radnike koji su bili uključeni u URSS-ovim sindikatima. Te manifestacije su u mnogim slučajevima imale značajan uspjeh. Na prvomajskom zboru u Sarajevu ljevičarski orijentisani radnici su protestovali protiv referenta Sretena Jakšića, člana Oblasnog odbora SPJ, jer je on istakao kao uspjeh stvaranje organizacije URSS-a u koju nisu bili uključeni ljevičari. On je rekao da su radničke komore ostale u rukama URSS-a i da za njih nisu provedeni izbori uz učešće svih radnika, na što su ljevičarski radnici izrazili svoje nezadovoljstvo, jer nisu mogli da učestvuju u izborima za radničke komore. Poslije tih riječi, nastao je nered u sali. Članovi saveza grafičara su veoma negodovali protiv referata, što upućuje na zaključak da su komunisti imali uporište kod tih radnika. Zbog toga je policija odstranila sa zбора grupu ljevičarski orijentisanih radnika a potom ih novčano kaznila. Ostali radnici su protestovali protiv takvog postupka policije, pa se zbor razišao³⁵⁾.

Ujedinjeni radnički sindikalni savez imao je u Bosni i Hercegovini početkom 1926. uporište u Savezu željezničara, Savezu rudarskih radnika i Savezu monopolskih radnika. U ovom posljednjem komunisti su privukli veliki broj radnika, jer su u odboru organizacije imali većinu svojih simpatizera³⁶⁾. Osim navedenih organizacija, i druge struke radnika, koje su bile u sklopu URSS-a, vremenom su dolazile pod uticaj komunista. Treba istaći da su pekarski radnici u Sarajevu radili pod vrlo teškim uslovima. Zbog pretjerane eksploatacije, oni su stupili u štrajk koji je likvidiran krajem jula 1926. U štrajku je učestvovalo 126 radnika, a među njima su bila i četvorica ljevičara organizovanih u nezavisnom Savezu živežara i Industrije i obrta sa sjedištem u Zagrebu. Naredbom velikog župana sarajevske oblasti uveden je nedjeljni počinak u pekarama, što je bio vjerovatno rezultat zahtjeva štrajkača³⁷⁾.

Organizacija rudara u Bosni i Hercegovini bila je najbrojnija. Zbog niza uzroka, ona nije bila pod jačim uplivom KPJ. Doduše, do 1924. komunisti su vršili izvjestan uticaj na ovu organizaciju. S vremena na vrijeme istaknutiji komunisti su nastojali da u njoj razviju rad na liniji KPJ, ali većih uspjeha nije bilo. Među jače organizacije spadala je ona u tuzlanskom bazenu. Posebno je, npr., u Kreki radništvo u većini bilo naklonjeno KPJ i Nezavisnim sindikatima u vremenu od januara 1927. do 1929. Zbog toga je KPJ i nastojala da se obnovi nezavisna podružnica Saveza rudarskih radnika u Kreki. Istovremeno su održavani kontakti sa CRSOJ-e i u sporazumu s njime bila je planirana konferencija rudara polovinom januara 1929. za obnovu organizacije, ali zbog zavođenja šestojanuarske diktature konferencija nije

³⁴⁾ *Glasnik istine*, br. 3, Sarajevo 1926; »Godišnja skupština Podružnice SPNJ u Sarajevu«, i *Glas Slobode* br. 12/1926, 3. »Godišnja skupština podružnice SPNJ u Sarajevu«, 3.

³⁵⁾ *Organizovani radnik*, br. 38, Beograd 1926. Očevidac radnik. »Sa majske proslave, Sarajevo«, 2: Početkom maja kažnjeni su novčano po 100 dinara ili 10 dana zatvora komunisti Živko Kotrošanin, Ivan Drmač i Boško Lukić, jer su prigovorili i polemisali na pomenutom zboru 1. V 1926. sa Sretenom Jakšićem o tome da na izborima za radničku komoru nisu učestvovali svi radnici. (ABH VZSO Pov. br. 1203/1926, PD za BiH Pov. br. 583/5. V 1926 — VZSO).

³⁶⁾ AIRPS, KI, omot 101, Protokol III kongresa KPJ 1926, Izlaganje B. Lukića.

³⁷⁾ *Glas Slobode*, br. 29/29. VII 1926, »Likvidacija pekarskog štrajka u Sarajevu«, 4.

održana. Veza komunista Tuzle sa drugim mjestima održana je posredstvom Mahmuta Altumbabića.³⁸⁾ Iskoristivši raspoloženje među rudarima prema KPJ u Kreki, komunisti su nastojali aktivizirati tamošnje rudare. Na zboru rudara u Kreki 15. V 1927. na poziv podružnice Saveza rudarskih radnika BiH (URSS), raspravljano je o namjeri poslodavaca da snize zarade i smanje broj radnih mjesta u rudniku. Govorili su predstavnik URSS-a Jozo Z. Jurić i komunista Mitar Trifunović. Rudari su sa simpatijama dočekali M. Trifunovića. On se u svome govoru zalagao da komunisti ostvare uporište u podružnici Saveza rudara. On je tom prilikom istakao težak položaj rudarskih radnika, niske nadnice, stalne prijetnje od strane poslodavaca za otpuštanje radnika. Podvukao je da su građanske stranke otpuštale svoje protivnike i primale na posao druge — svoje pristalice. Odbori građanskih stranaka u rudniku predlagali su koga je trebalo primati, a koga otpuštati s posla. Zbog toga rudari u čitavoj zemlji moraju da obnove svoj Savez da se kroz njega razvije proleterska solidarnost i da se radnici pridruže jedan drugome. Rudari iz BiH treba da budu nosioci aktivnosti za obnovu Saveza za cijelu zemlju — rekao je na kraju Trifunović.³⁹⁾ Ima podataka da su članovi KPJ u Banjaluci razvijali svoju djelatnost u sindikatima. Tako je vrijedno zabilježiti da je istaknuti komunista Pavo Radan, posredstvom koga je vršila KPJ uticaj na građevinarske radnike, predsjedavao 1. II 1928. na sastanku organizacije građevinskih radnika u Banjaluci. Dnevni red je bio: »Potreba sindikata i obnova organizacije«, a referisao je Martin Zrelec. Sastanku su prisustvovali, pored starijih članova i mladi, tek novouključeni u organizaciju. Pošto je riješeno da se obnovi ta organizacija, nakon 7 godina, Pavo Radan je zaključio sastanak i pozvao prisutne da porade na jačanju organizacije i pripremanju novih članova, da radnici dočekaju jedinstveni i organizovani početak rada te struke.⁴⁰⁾

Savez kožarsko-prerađivačkih radnika u Sarajevu, koji je obnovio svoj rad 1925. godine, u daljem svom razvitku imao je dosta teškoća u djelovanju. Obučarski radnici su radili uz vrlo niske nadnice i u lošim radnim uslovima zbog opšte privredne krize, pa se nije mogao popraviti njihov težak položaj. Međutim, učinjeno je mnogo da se zaustavi obaranje i onako niskih nadnica. Organizacija je uspjela prodrijeti u gotovo sve radionice u Sarajevu. Članova je bilo preko 50. Pored ostalih, na godišnjoj skupštini Saveza u Sarajevu 17. V 1928. za člana odbora bio je izabran Risto Mikičić, ljevičar,⁴¹⁾ posredstvom koga je KPJ provodila svoju politiku.

Osim aktivnosti radnika u Sarajevu i u drugim mjestima Bosne i Hercegovine na obnavljanju strukovnih organizacija, u Varešu su po uputstvu Saveza radnika metalne industrije i obrta Jugoslavije Jovo Eganović i

³⁸⁾ Mahmut Altumbabić, obučar, rođen u Tuzli 1898, gdje je bio aktivan komunista, dok se nije razišao sa KPJ početkom 30-tih godina. Do kraja 1927. je bio član Centralne uprave Saveza radnika kožarsko-prerađivačke industrije i obrta Jugoslavije. Zbog rada u KPJ i sindikatima, protjeran je iz Tuzle na 5 godina. Osuđen od DSZD 21. III 1930. na godinu dana teške tamnice zbog rada u KPJ. Arhiv Instituta historije radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb (u daljem tekstu AIHRPH), Grupa III/1928; AIRPS RP II/78, Policijski karton Mahmuta Altumbabića; *Organizovani radnik*, br. 57, Zagreb 1927, »Izvjestaj sa plenuma kozaraca«, 6).

³⁹⁾ ABH BUDB Pov. DZ br. 166/1929, Zapisnik saslušanja Mitra Trifunovića u Upravi policije u Sarajevu 10. X 1929. str. 2—3 i Mahmuta Altumbabića, 5. IX 1929; *Glas Slobode*, br. 20/1927 »Protestni zbor rudara u Kreki«, 4; *Organizovani radnik*, br. 29, Zagreb 14. XII 1927, Borivoje, »Stanje rudarskih radnika u BiH«, 3—4.

⁴⁰⁾ *Glas Slobode*, br. 6/1928, »Obnavljanje organizacije građevinara u Banja Lucii«, 4.

⁴¹⁾ *Glas Slobode*, br. 22/1928, »Godišnje skupštine Saveza kožarsko-prerađivačkih radnika«, 4.

Čedomir Milovanović 28. XI 1928. vršili pripreme za organizovanje podružnice toga Saveza. Rečeno im je da okupe one radnike u Varešu, koji su ranije bili članovi toga Saveza i koji su željeli da se ponovo upišu u organizaciju. Zbog te svoje aktivnosti, obojica su uhapšena krajem decembra 1928. godine. U drugoj polovini novembra u Varešu je Marijan Markulj rasturao listove *Borbu* i *Organizovani radnik*. Zbog toga su vlasti 24. XII izvršile pretres stanova Jove Eganovića, Marijana Markulja i Čedomira Milovanovića, zaplijenili dokumente i novine i svu trojicu stavile pod policijski nadzor. Ovim mjerama sindikalne organizacije su došle u vrlo težak položaj.⁴²⁾

Upornim radom komunisti su u URSS-u u mnogim mjestima BiH proširili svoj uticaj čime se nisu mirila rukovodstva SPJ i URSS-a, koja su nastojala da potisnu komuniste iz sindikata. Brojna neslaganja između komunista i socijalista, u vezi sa koncepcijama organizacije sindikata ili usmjerenja njihove taktike, izbijala su na površinu. U to vrijeme dolazilo je do oštih verbalnih obračuna. Na Oblasnoj konferenciji URSS-a u Sarajevu 28. maja 1928, na kojoj su bile zastupljene sve organizacije iz BiH, delegati nezavisnih sindikalnih organizacija iz Mostara Rade Bitanga i Nikola Abramović istupali su u ime ljevičarski orijentisanih radnika kao opozicija URSS-u. Tom prilikom je Nikola Abramović zbog svog stava i diskusije bio šikaniran. Predsjedništvo je zbog toga obojici delegata pokušalo osporiti mandat, ali u tome nije uspjelo.⁴³⁾

Djelovanje komunista u URSS-u bilo je vidno, jer su u ovaj sindikat privukli i svoje brojne pristalice. Međutim, dokumenta koja bi govorila o broju komunista i ljevičara u URSS-ovim sindikatima u BiH nisu poznata, pa se ne može donositi ni približna procjena o njihovom broju. Iz jednog dokumenta od 11. VI 1928. vidi se da je u desničarskim sindikatima u Jugoslaviji djelovalo oko 20.000 članova pod uticajem KPJ, ali ovaj broj nije bio registrovan u Internacionalnom sindikalnom pokretu u Amsterdamu. Od ovih 20.000 jedan broj se, svakako, nalazio u Bosni i Hercegovini⁴⁴⁾.

O organizaciji KPJ u Banjaluci, koja je bila vezana za pokrajinsko rukovodstvo KPJ u Zagrebu 1928, ima malo podataka, ali se zna da je djelovala, kao i skojevske ćelije i da je tamo bilo organizovanog djelovanja simpatizera KPJ. Na obnavljanju lijevog krila u radničkom pokretu u Banjaluci počelo se raditi u drugoj polovini 1927. godine. Tako je krajem oktobra organizovana ćelija SKOJ-a »Duh« u Tvornici duhana od 3 člana (dva tvornička radnika i jedan intelektualac). U tvornici su skojevci s teškoćama radili, jer su imali samo 2 povjerljiva lica. Radnici u tvornici su bili orijentisani ka Radikalnoj stranci i Srpskoj nacionalnoj omladini (SRNA-u). Radnici nisu bili sindikalno organizovani i svaka inicijativa u tom smislu izazivala je otpuštanje s posla. Na inicijativu Mjesnog komiteta omladine, rasparčavano je nekoliko primjeraka *Borbe*, organa KPJ, i postepeno su pridobijeni simpati-

⁴²⁾ ABH VZSO Pov. br. 2489/1928, Ispostava sreza visočkog u Varešu, Pov. br. 921/25. XII-VZSO.

⁴³⁾ *Glas Slobode*, br. 22/1928, »Oblasna konferencija Ujedinjenih sindikata«, »Uloga dešperatera«, 2 i 3; *Jugoslavenski list*, br. 126. Sarajevo 30. V 1928. »Radnički slet u Sarajevu«, 5; *Radnički pokret*, Socijalistički mjesečni časopis, sveska 6, Sarajevo juna 1928, str. 189; Nedim Šarac. *Gojko Vuković*. Mostar 1959, 72.

⁴⁴⁾ Internacionalni institut socijalne istorije — Amsterdam (IISI), fond Sozialistische Arbeiter Internationale, Nr. 126/1, Sozialistische Partei Jugoslawien. Zur Korrektur für den Bericht der SAI zum Kongress 1928.

zeri. Skojevci su nastojali da povjerljivim radnicima objasne potrebu postojanja sindikalne organizacije. Uz to su isticali svakodnevne zloupotrebe činovnika, direktora tvornice, činovnika bolesničke blagajne, isticali snižavanje nadnica itd. Nakon devetomjesečnog rada (od kraja oktobra 1927. do polovine 1928), skojevci su pripremili grupu radnika za sindikalnu organizaciju. O tome su obavijestili Mjesni komitet i tražili da se pristupi organizovanju lokalne nezavisne sindikalne organizacije u tvornici. Prijedlog je odbijen zbog mnogih tehničkih poteškoća koje je omladini saopštio predstavnik Partije. Zbog toga je zaključeno da se pristupi URSS-u, u kojem je trebalo da djeluje frakcija komunista i skojevaca. Skojevci su smatrali da je bolje stupiti u URSS, nego biti bez sindikalne organizacije. Izvan Tvornice duhana ćelija SKOJ-a je imala simpatizere i rasturala je *Borbu*. Na sastancima ćelije i grupa simpatizera, pored diskusije i izvještaja pojedinaca, držani su i neki referati o najaktuelnijim političkim pitanjima i o sindikatima. Ćelija je radila aktivno na organizovanju radnika i nastojala je pridobiti grupu simpatizera od 5 članova. Ćelija na Pilani je vršila uticaj na oko 700 radnika zaposlenih u preduzeću. Ćelija »Ugalj« nastojala je da zadobije uporište među 200 radnika u preduzeću. U svim ćelijama bilo je 11 članova (4 intelektualca i 7 radnika). U ta tri preduzeća rasturano je oko 70 primjeraka radničkih listova. Na selu je, takođe, bilo grupa simpatizera s kojima su skojevci počeli raditi⁴⁵⁾. Ipak, SKOJ je imao slabih uspjeha u Banjaluci jer je težište rada bilo usmjereno na ulične organizacije, a ne na ćelije industrijskih radnika.⁴⁶⁾ Uputstva za rad organizacije su dobijale od Pokrajinskog komiteta SKOJ-a za Hrvatsku i Slavoniju posredstvom Mjesnog komiteta za Banjaluku⁴⁷⁾. Tokom 1928. godine u Banjaluci je djelovala samo URSS-ova sindikalna organizacija, u kojoj su bili pilanski radnici, mali broj radnika iz rudnika uglja, te kožarci, krojači, metalci i građevinari. Najviše izgleda na uspjeh imali su KPJ i SKOJ⁴⁸⁾ kod kožaraca, jer su jedino u toj struci imali frakciju od 6 članova i svi članovi su bili u odboru te organizacije. U to vrijeme u URSS-u se jasno razlikovalo lijevo i desno krilo od kojih je prvo bilo jače.⁴⁹⁾

III

Pošto vlasti nisu odobrile djelovanje Nezavisnih sindikata u Bosni i Hercegovini, KPJ je, ipak, nastojala da djelovanje sindikata u Sarajevu, Mostaru i Tuzli formalno odgovara nezavisnim oblicima rada, a ustvari su bili pod rukovodstvom KPJ. U Sarajevu je Udruženje radnika odjevne industrije i obrta faktički bilo pod uticajem komunista i vjerovatno je bilo učlanjeno u CRSOJ sa sjedištem u Beogradu. Na godišnjoj konferenciji toga

⁴⁵⁾ AIHRPH Zagreb, Zbirka KOM 10/212, Zapisnik Okružne konferencije SKOJ-a održane koncem avgusta 1928; Grupa II/C—1928, Zapisnik Okružne konferencije SKOJ-a krajem avgusta 1928, 10.

⁴⁶⁾ Ibidem, Zbirka BED—C—2/27. M. K. O. (Ivkić), Dopis iz Banjaluke, poslato vjerovatno Okružnom ili PK SKOJ-a Zagreb, prepis.

⁴⁷⁾ Ibidem, sig. II/C 1928, Fascikla zapisa CK SKOJ-a, str. 7, Dopis iz Banjaluke, Pročelnik ćelije »Duh«.

⁴⁸⁾ Članovi ćelija su se sastajali svake nedelje jedanput. Na sastancima su pretreseni svakodnevni događaji i držani teroretski referati. Glavna pažnja ćelija je bila koncentrisana na pridobijanje simpatizera, naročito među industrijskim radnicima. To se postizavalo rasturanjem *Borbe* (45 primjeraka) i *Organizovanog radnika* (10 primjeraka) (Ibidem, BED—C—2/27, M. K. O. (Ivkić), Dopis iz Banjaluke, Okružnom ili PK SKOJ-a Zagreb, prepis).

⁴⁹⁾ Ibidem.

Udruženja 18. maja 1925. u Sarajevu učinjen je pokušaj obnove organizacije koja bi djelovala u sastavu Nezavisnih sindikata. Tom prilikom je izabrana uprava u koju su ušli: predsjednik — Ivica Vojkić, sekretar — Sabrija Nurkić⁵⁰⁾, blagajnik — Karlo Čović⁵¹⁾ (komunista) i članovi — Maks Dabiasio⁵²⁾ (komunista) i Stjepan Džagić⁵³⁾. Među prvim akcijama toga Saveza i nove uprave bilo je organizovanje štrajka krojačkih radnika u Sarajevu (završen 6. VI), jer su poslodavci pokušali produžiti radno vrijeme i sniziti nadnice za 40%. U štrajku je učestvovalo oko 30 krojača.⁵⁴⁾ Prema pismenom sporazumu, poslodavci su priznali organizaciju i utvrđena je nova tarifa za rad po komadu.

Pošto su vlasti tolerisale djelovanje SPJ i njene organizacije URSS-a u Bosni i Hercegovini, komunisti su nastojali da ostvare svoj uticaj na te sindikate. Tako, npr., prilikom osnivanja URSS-ove organizacije u Mostaru, komunisti su u njenom okviru stvorili svoje organizacije i od vlasti dobili sav inventar sindikata iz predobznanskog perioda kao i biblioteku sa komunističkom literaturom. To im je omogućilo da zadobiju uporište u sindikatima. Pored toga, komunisti su u to vrijeme javno rasturali sindikalni list *Organizovani radnik*⁵⁵⁾. Među prvim organizacijama bio je Savez rudarskih radnika (obnovljen početkom 1926), mada je on bio pod jakim uticajem građanskih stranaka. Organizacija je u to vrijeme imala 130 članova⁵⁶⁾. Broj članova u toj organizaciji je kasnije nešto opao. Uskoro je bila obnovljena organizacija drvodjeljaca u Mostaru, koja je bila učlanjena u Savez drvodjeljskih radnika sa sjedištem u Ljubljani, a zatim i željezničara.⁵⁷⁾ Po instrukcijama Budimira Milutinovića iz Beograda i na prijedlog Mjesnog međustrukovnog odbora, sazvan je sastanak kovinarskih radnika i odlučeno je da se osnuje podružnica Saveza metalnih radnika, koja je potpala pod uticaj KPJ. Pročitana su i usvojena Pravila i izabran Privremeni odbor (uprava podružnice): Šimun Lasić, limar, Nikola Palandžić, bravar i Anđelko Guati⁵⁸⁾, mehaničar) sa zadatkom da se privede kraju osnivanje podružnice. Ta privremena uprava sazvala je skupštinu metalaca i izabrala upravu u koju su

⁵⁰⁾ Sabrija Nurkić, krojački pomoćnik, rođen 1899. u Derventi. Bio je aktivan u lijevom krilu radničkog pokreta u periodu od 1921. do 1924. godine. Kasnije se javlja u dokumentima kao član desničarske Socijalističke radničke grupe »Ujedinjenje« (Uroš Nedimović, *Savez komunističke omladine Jugoslavije u Bosni i Hercegovini u periodu 1921. do 1929. godine, Pregled*, br. 7—8, Sarajevo 1972, 1038; Arhiv Instituta za istoriju radničkog pokreta Srbije, zbirka Zivote Milojkovića, 10. Zapisnik sjednice Izvršnog odbora SRG »Ujedinjenje« od 14. I 1928).

⁵¹⁾ Karlo Čović 1926. vidao se u društvu komunista Ognjena Price i Mehmeda Kurte; u dva navrata (24. VI i 13. VIII 1928) pretresla ga je policija kao istaknutog komunistu u Sarajevu (ABH VZSO Pov. br. 1906/1929, pag. 186).

⁵²⁾ Maks Dabiasio (ili Da Biasio, krojački pomoćnik, rođen 1905. u Sarajevu. Kao »najopasnija komunistička osoba« voden u evidenciji kod vlasti 1927. Kretao se 1928. u društvu istaknutih komunista Ognjena Price, Petra Pesuta i dr. tri puta (II. V, 24. VI i 13. VIII 1928) policija je pretresla »istaknutog komunistu«, Dabiasia (AIRPS, S—14, pag. 18; ABH VZSO Pov. br. 1906/1929, fol. 62, 75, 96—97, 116 i 186).

⁵³⁾ *Organizovani radnik*, br. 41, Beograd 1925 »Sivaći« u Sarajevu», 4.

⁵⁴⁾ *Organizovani radnik*, br. 43, Beograd 1925, »Štrajk krojačkih radnika u Sarajevu«, 3; *Glas Slobode*, br. 23/1925, 4.

⁵⁵⁾ AIRPS KI, omot 101, br. 152/73—74. Protokol III kongresa KPJ, održanog 17—22. V 1926, izlaganje Hodžića—Hodže (Gojka Vukovića) pag. 20—22.

⁵⁶⁾ *Ibidem*; *Glas Slobode*, br. 7/18. II 1926, R. »Obnavljanje pokreta u Hercegovini«, 3.

⁵⁷⁾ Kao i bilješka 55.

⁵⁸⁾ Anđelko Guati, istaknuti mostarski komunistu u ovo vrijeme, a u evidenciji policije u Mostaru voden od 1929—1931. kao komunistu (*Hronologija*, 423 i 478).

ušli pretežno komunisti: Risto Samardžić⁵⁹⁾, predsjednik (komunista), Šimun Lasić, potpredsjednik, Anđelko Guati, sekretar, Nikola Palandžić, Jefto Sipovac, blagajnik; članovi nadzornog odbora: Mile Pavić i Rudolf Hrozniček. U organizaciju su se upisali gotovo svi metalski radnici.⁶⁰⁾ Strukovnim organizacijama rukovodilo je Međustrukovno sindikalno vijeće, a pored njih i grafičari su bili u njegovom sastavu. Uskoro je i Savez bankarskih činovnika odlučio da se učlani u Vijeće. Iz podataka objavljenih u *Organizovanom radniku* od 30. IX 1926. vidi se brojčano stanje pojedinih struka, broj organizovanih i ekonomski položaj radnika u Mostaru:

Struka	Broj radnika	i učenika	Organizovano	Radno vrijeme	Nadnice u din.
Željezničari	200	—	90	8	24— 42
Rudari	400	—	90	8	22— 42
Metalci	60	30	20	8—10	30—100
Kožarci	50	38	31	8—12	30— 50
Kelneri	42	8	31	10—18	—
Radnici prehrambene struke	43	16	31	8—12	35— 55
Krojači	40	20	35	8—10	35— 50
Gradevinari	60	10	36	8— 9	60—120
Svega:	915	122	364	8—18	24—120⁶¹⁾

U privrednim organizacijama u Mostaru komunisti su se koristili svim mogućnostima za ostvarenje stavova KPJ i jačanja njenog uticaja. Tako su, npr., u odbrani osmočasovnog radnog dana na željeznici radnici željezničari u martu 1926. izveli dvodnevnu obustavu rada. Komunisti su se, takođe, izborili za čitaonicu željezničara, a, osim ove, imali su i svoju ilegalnu čitaonicu⁶²⁾. Djelovanje komunista među radnicima u Mostaru je omogućilo da KPJ i sindikalne organizacije organizuju proslavu 1. maja 1926. obustavom rada u Tvornici duhana, rudniku, željeznici i da održe zbor u Radničkom domu, na kome je prodavan majski spis Nezavisnih sindikata. Zbor je otvorio Risto Samardžić, a za predsjednika zbora je izabran Pranjić. O značaju 1. maja, zahtjevima radnika, agrarnoj politici, potrebi uspostavljanja diplomatskih odnosa sa Sovjetskim Savezom, stupanju radnika u postojeće sindikalne organizacije itd. govorio je Mustafa (Mujo) Dedić, ložać. Naveče je održan koncert u organizaciji Društva »Velež«⁶³⁾. Prvi maj 1926. je proslav-

⁵⁹⁾ Risto Samardžić—Rinda, limarski radnik, rođen 27. IV 1894 — ubijen 14. X 1930. u Zagrebu. Od 1910. aktivan u socijaldemokratskom sindikalnom pokretu u Mostaru, 1919. je član SRPJ (k), a 1920. član je Mjesnog vijeća KPJ i član Izvršnog odbora Oblasnog vijeća KPJ u Mostaru. 1924. bio je predsjednik Podružnice metalaca i sekretar Mjesnog sindikalnog vijeća u Mostaru. 1925. godine na listi Đure Đakovića, koju je ilegalna organizacija KPJ u Sarajevu pokušala istaći na parlamentarnim izborima, Samardžić je bio zamjenik kandidata sarajevskog sreza. Od septembra 1926. do septembra 1929. bio u SSSR-u na školovanju. 14. X 1930. okončao život u zagrebačkom zatvoru. (*Nekrolog Samardžiću* objavljen u *Proleteru* br. 16, od novembra 1930. godine).

⁶⁰⁾ *Glas Slobode* br. 34/2. IX 1926. »Osnivanje podružnice metalaca u Mostaru«, 3; ABH BUDB Pov. DZ br. 166/1929. Prepis zapisnika o saslušanju Nedeljka Masle u Upravi policije u Sarajevu 19. IX 1929, 1.

⁶¹⁾ *Organizovani radnik*, br. 76, Beograd 30. IX 1926; »Radnički dopisi, Mostar«.

⁶²⁾ Kao i bilješka 55.

⁶³⁾ *Glas Slobode*, br. 19/1926. »Proslava 1. maja«, str. 10; *Borba*, br. 14, Zagreb 1926. »Proslava 1. maja u Mostaru«, prepis članka.

ljen i u Stocu uz učešće svih radnika. Tom prilikom je prodavan majski spis Nezavisnih sindikata i skupljani dobrovoljni prilozi za *Organizovani radnik*, koji je redovno rasturan.⁶⁴⁾

Međunarodna solidarnost radnika Jugoslavije sa radničkom klasom u drugim zemljama imala je i svoje značajno obilježje. Solidarnost se njegovala u vidu pružanja pomoći stranim radnicima. Tako je, npr., odjek generalnog štrajka engleskih rudara⁶⁵⁾ bio jak u Evropi, pa i u Jugoslaviji i među radnicima je došlo do velike klasne solidarnosti. U Beogradu je formiran Uži odbor za pomoć engleskim rudarima, koji je 11. V 1926. izdao letak *Proleterijatu Jugoslavije*. Taj letak je dospio u Sarajevo, gdje ga je zaplijenila Policijska direkcija zbog njegovog sadržaja. Letak se završavao ovim riječima: »Drugovi radnici i radnice. Neka se u ovoj velikoj borbi engleskih rudara i naših drugova oseti da smo svi jedno, da smo klasna braća i da nasuprot jedinstvenom frontu kapitalističke klase moramo stvoriti jedinstveni front proletarijata bez obzira na njegove sadašnje grupacije. To zahtjeva od nas velika i nadčovečanska borba, koju danas vode naši drugovi«⁶⁶⁾. U Mostaru su rudari u zajednici sa radnicima cijelog grada pripremili u julu koncert u korist engleskih rudnika koji su se nalazili u štrajku. Policija je pocijepala plakate i zabranila koncert. Priredba nije održana, ali je sabirna akcija provedena i radnici su skupljali dobrovoljne priloge.⁶⁷⁾

Do Trećeg kongresa KPJ i Partija i Nezavisni sindikati nisu imali jasno izgrađenu sindikalnu politiku niti su uspjeli da okupe sve snage koje su se borile za sindikalno jedinstvo. Međutim, Kongres Partije je izgradio određeniju sindikalnu politiku, kojoj je bilo težište u okupljanju i uvlačenju najširih masa u borbu za sindikalno ujedinjenje, te u pripremanju zajedničke borbe svih radničkih elemenata u URSS-ovim i autonomnim sindikatima.⁶⁸⁾ Treći kongres KPJ (održan je u Beču 17 — 22. V 1926), razmatrajući problematiku o radničkom pokretu Jugoslavije, zaključio je da se pomogne radnički pokret i u BiH, prije svega da sistematizuje rad na jačanju pokreta s jasnijim stavom KPJ prema URSS-u. Naime, zbog slabe aktivnosti KPJ na sindikalnom jedinstvu, URSS je bio jak u svom djelovanju. Na kraju je zaključeno da se poradi na jačanju ljevice u tim sindikatima. U stvari, lijeva opozicija je bila dosta jaka u URSS-u u BiH, ali je Kongres još više potencirao intenzitet njenog rada.⁶⁹⁾ U tom cilju donesena je Rezolucija o sindikalnom pitanju, u kojoj su navedeni zadaci komunista BiH: »U cilju slamanja otpora reformista u pitanju sindikalnog ujedinjenja... neophodno je potrebno organizovati najvažniju kampanju među radnicima i reformističkim sindikatima u duhu gore izložene politike« KPJ. Sindikalnom pokretu u Sloveniji i Bosni i Hercegovini mora se obratiti naročita pažnja da on pod uticajem

⁶⁴⁾ *Organizovani radnik*, br. 47, Beograd 20. VI 1926, »Radnički dopisi. Stolac«, prepis.

⁶⁵⁾ A. Mason, *The Government and the General Strike 1926*, *International Review of Social History*, Amsterdam 1969, str. 1—21.

⁶⁶⁾ ABH VZSO Pov. br. 1280/1926, letak »Proleterijatu Jugoslavije«.

⁶⁷⁾ *Borba*, br. 25/31. VII 1926, »Zabrana zabave u korist engleskih rudara«, 4; Nedim Sarac, *Gojko Vuković*, 76. Osim u Mostaru i u drugim mjestima Jugoslavije je tokom 1926. provedena akcija za prikupljanje pomoći u korist generalnog štrajka engleskih rudara. Tom prilikom sakupljena su 652 holadska guldena (14.498 dinara), (IISI Amsterdam *Die Internationale Gewerkschaftsbewegung*, Nr. 4, Amsterdam april 1927, »Hilfsaktion des I. G. B.«, 53).

⁶⁸⁾ AIRPS KI, omot 92, *Bilten CK KPJ* br. 4/25. VI 1926, Agitprop CK KPJ »Politički značaj III kongresa KPJ«, 4—5.

⁶⁹⁾ *Ibidem*, br. 152/41, Rezolucija po izveštaju CK KPJ na III kongresu KPJ, pag. 175—176 i 195.

sistematskog rada Partije preko radničke opozicije postane glavna poluga za opšte ujedinjenje sindikalnog pokreta u Jugoslaviji. Najveću pažnju Partija treba da posveti učvršćenju frakcija u sindikalnim organizacijama. Partijski komiteti su bili dužni da preduzmu mjere da svi članovi Partije budu sindikalno organizovani. Za formiranje frakcija dolazile su u obzir one sindikalne organizacije i pokrajine koje su bile od najvećeg značaja sa stanovišta borbe za sindikalno jedinstvo koju je Partija vodila. Tu su spadali Nezavisni sindikati, URSS (posebno tamo gdje su postojale jake lijeve opozicije, kao u Sloveniji i Bosni i Hercegovini). Od autonomnih organizacija dolazili su u obzir Savez grafičara i Savez bankaraca. Pri tome se nije smjelo gubiti iz vida da i ostale sindikalne organizacije (Hrvatski radnički savez, klerikalni sindikati u Sloveniji, nacionalni željezničari itd.), kao i druge organizacije i ustanove koje su imale vezu sa proletarijatom (sportske, kulturno-prosvjetne organizacije itd), treba da budu pod uticajem KPJ⁷⁰⁾. Iz jednog kasnijeg članka od 4. IX 1926. vidi se da je u Sarajevu djelovala opozicija u URSS-u, koju su, u stvari, predvodili komunisti. Ta opozicija je bila nezadovoljna politikom SPJ i URSS-a jer ne provode sindikalno ujedinjene na bazi nezavisnosti sindikata, i stavom URSS-a uopšte prema radnicima koji po mišljenju opozicije nije bio u interesu radnika.⁷¹⁾

Njegovanje tradicija iz istorije radničkog pokreta bio je važan momenat okupljanja radnika u organizacije. Takva jedna manifestacija bila je proslava 20-godišnjice generalnog štrajka radnika BiH (1906), koju su pripremili posebno komunisti, a posebno socijalisti (okupljeni u URSS-u). URSS je 23. V 1962. u Narodnom pozorištu u Sarajevu pripremao Akademiju, a po podne radnici su posjetili groblje na kome je odata pošta Mići Sokoloviću i ostalim umrlim žrtvama generalnog štrajka. Uveče je priređena zabava.⁷²⁾ Centralni radnički sindikalni odbor Jugoslavije, kao predstavnik Nezavisnih sindikata, predložio je URSS-u da se ova godišnjica obilježi zajedničkom proslavom. U tu svrhu CRSOJ je poslao svoga predstavnika u svojstvu delegata u Sarajevo Budimira Milutinovića (bravara, inače sekretara Saveza metalčkih radnika). Po dolasku u Sarajevo, Milutinović se obratio priređivačkom odboru proslave, ali je odbor odbio njegovo prisustvo i učestvovanje u proslavi kao delegata CRSOJ-a. Pošto su socijalisti u URSS-u pod rukovodstvom Jove Jakšića odbili ovaj prijedlog zajedničke proslave, komunisti su sami pokušali organizovati svoju proslavu. Milutinović je sa sobom donio napisan letak CRSOJ-a upućen »Proletarijatu Sarajeva« i dao ga na štampanje.⁷³⁾ Međutim, policija je zaplijenila taj letak 21. V u štampariji Riste J. Savića⁷⁴⁾. Učesnici u izdavanju letka su bili Budimir Milutinović iz Beograda, Jozo Pavić iz Sarajeva i Dušan Špirić, inkasant iz Banjaluke koji je tada živio u Sarajevu. Zbog toga i zbog pokušaja organizovanja posebne proslave ljevičara, uhapšena su sva trojica i od strane Policijske direkcije kažnjeni zatvorom

⁷⁰⁾ Ibidem, br. 152/41, Rezolucija po izveštaju CK KPJ na III kongresu KPJ, pag. 195.

⁷¹⁾ Ibidem, Rezolucija III kongresa KPJ o sindikalnoj politici Partije, str. 4, pag. 236; *Borba*, br. 30, 4. IX 1926, »Nasilja i bezakonja«, 4.

⁷²⁾ *Glas Slobode*, br. 20/1926, »Posle 20 godina«, 2—3.

⁷³⁾ ABH VZSO Pov. br. 1621/1926, PD za BH, pov. br. 851/9. VII '926—VZSO.

⁷⁴⁾ ABH VZSO Pov. br. 2798/1926, PD BH Pov. br. 683/3. VI 1926 — VZSO.

od 14—20 dana, te protjerani iz Sarajeva⁷⁵⁾). Letak u početku govori da se navršilo 20 godina od generalnog štrajka radnika Bosne i Hercegovine kada je proletarijat »ustao, da velikom borbom otkupi sebi slobodu, pravo zbora i dogovora, pravo organizovanja i borbe«. Proslava je padala u vrijeme »kada se radnička klasa Bosne i Hercegovine... nalazi u strahovito teškom ekonomskom, socijalnom i moralnom položaju«. U letku je napadnut URSS, koji je napustio partijsku nezavisnost sindikata i sprečavao njihov razvitak. Zatim su pozvani radnici Sarajeva da u znak protesta protiv priređivačkog odbora dođu kao pristalice Nezavisnih sindikata na groblje i održe pomen Mići Sokoloviću i drugim žrtvama generalnog štrajka: »Poklonimo se pred palim žrtvama za slobodu i prava radničke klase. Zavetujmo se nad njihovim hladnim grobovima, da ćemo njihov amanet čvrsto držati, da njihovu misao nećemo izneveriti. Zavetujemo se, da ćemo raditi na ujedinjenju pocepanog klasnog radničkog pokreta i da ćemo ujedinjenom snagom nastaviti borbu koju su oni započeli, do konačnog oslobođenja proletarijata ispod kapitalističkog jarma«.⁷⁶⁾ Osim sarajevskih, i predstavnici svih sindikalnih podružnica mostarskih radnika prisustvovali su u Sarajevu proslavi štrajka među kojima su bili i Rade Bitanga⁷⁷⁾, Nikola Abramović, Šukrija Vranić i drugi.⁷⁸⁾

Mnoge podružnice orijentisane na Nezavisne sindikate radile su pod vrlo teškim uslovima, jer su vlasti svim mogućim sredstvima sprečavale njihovo djelovanje. Tako se u teškom položaju našla Podružnica Saveza drvodjeljaca u Banjaluci, jer je maja 1926. policija rasturila organizaciju, neke članove Podružnice pohapsila, druge protjerala. Vjerovatno je i ona bila pod uticajem ljevičara, jer je beogradski *Organizovani radnik* uložio protest Ministarstvu unutrašnjih djela zbog takvog postupka.⁷⁹⁾

I pored progona i zabrane djelovanja Nezavisnih sindikata u Bosni i Hercegovini, 4. decembra 1926. brojno stanje strukovnih saveza orijentisanih na Nezavisne sindikate bilo je sljedeće:

	Broj podružnica	Broj članova
1. Kožari	2	118
2. Odjevni radnici	3	55
3. Građevinari	1	45
4. Radnici prehrambene struke	1	11
5. Kelnerski radnici	2	82
S v e g a :	9	311 ⁸⁰⁾

⁷⁵⁾ ABH VZSO Pov. br. 606/1927, PD Pov. br. 637/25. V 1926 — VZSO; *Organizovani radnik*, br. 42, Beograd 1926. B. Milutinović. »U eri hapšenja i progona. Policijski zulum u Sarajevu«, Budimir Milutinović je kažnjen sa 20, a Josip Pavić i Dušan Spirić sa po 14 dana zatvora. U maju 1926. Okružni sud u Sarajevu ih je oslobodio gonjenja, ali su se Milutinović i Pavić još nalazili u zatvoru zbog izdržavanja policijske kazne. Spirić je pušten iz zatvora uz liječničko uvjerenje da je zbog bolesti nesposoban za izdržavanje kazne (ABH VZSO Pov. br. 606/1927, PD BH Pov. br. 637/2. VI 1926 — VZSO).

⁷⁶⁾ ABH VZSO Pov. br. 606/1927, Letak »CRSOJ—Proletarijatu Sarajeva«.

⁷⁷⁾ Rade Bitanga, grafički radnik u ovo vrijeme aktivan u lijevom krilu radničkog pokreta. Bio je nosilac liste Republikanskog saveza radnika i seljaka na izborima u Mostaru 28. X 1928. Okružni sud u Mostaru ga je dobio 236 glasova i izabran je u opštinsko vijeće. Policija u Mostaru ga je vodila 1929—1931. u evidenciji kao komunistu (*Hronologija*, 453, 465 i 478).

⁷⁸⁾ Arhiv Hercegovine Mostar, MG/F 8—189, Izjava Šukrije Vranića.

⁷⁹⁾ *Organizovani radnik*, br. 50. Beograd 1. VII 1926, CRSOJ—MUD, prepis u VZSO Pov. br. 1621/1926.

⁸⁰⁾ *Izveštaj za 1923—1927. podnesen prvom kongresu Nezavisnih sindikata (CRSOJ) održanom juna 1927. u Beogradu, Beograd 1927. 22, (u daljem tekstu Izveštaj za 1923—1927. . .).*

Formiranje akcionih odbora za ujedinjenje sindikata bio je važan momenat u radu KPJ. Na sjednici Polit-biroa (dalje PB) CK KPJ od 5. XII 1926. kritički je analiziran rad KPJ u sindikatima i uočeno je da PB nije pomogao ni politički ni materijalno centralnu sindikalnu frakciju niti je što uradio na stvaranju akcionih odbora za ujedinjenje sindikata. Konstatovano je da se nije radilo u URSS-ovim sindikatima, mada je tamo bilo simpatizera KPJ.⁸¹⁾ Zadatak komunista je bio da se preko Nezavisnih sindikata povežu sa opozicionim elementima u URSS-ovim sindikatima i preko njih pojačaju akciju za opšte sindikalno ujedinjenje i zajedničku odbranu ugroženih uslova rada u preduzećima.⁸²⁾ Uskoro poslije sjednice PB CK osjetila se aktivnost komunista na stvaranju akcionih odbora za ujedinjenje sindikata.

U Brčkom su početkom 1927. simpatizeri KPJ osnovali Akcioni odbor u URSS-ovoj organizaciji, koja je u to vrijeme bila jedinstvena i koja je obuhvatala sve radnike. Time su stekli uporište u toj organizaciji i kasnije i prevagu nad URSS-om. Simpatizeri KPJ su vremenom potpuno preovladavali i u odboru organizacije, ali je onda došlo do osipanja članstva, jer su URSS-ovci napustili organizaciju i broj članstva se smanjio. Na jednom sastanku grupe radnika, u aprilu, simpatizeri KPJ su proveli svoju rezoluciju u kojoj je istaknuto stanovište za ujedinjenjem i stvaranjem jedinstvenog sindikalnog pokreta na nezavisnoj osnovi. Tako je i ovdje ostvarena prevaga simpatizera KPJ nad URSS-om. Isti takav pokušaj uslijedio je početkom 1927. u Bijeljini i Tuzli, ali on nije dao rezultate.⁸³⁾

Pošto je KPJ bila zabranjena, komunisti djeluju pod nazivom »nezavisni radnici«. Pod takvim nazivom oni su obilježili tradicionalnu proslavu praznika rada 1927. godine. »Nezavisni radnici« u Sarajevu uoči 1. V 1927. izdali su dva plakata (izdavač je bio Mehmed Kurto)⁸⁴⁾. Plakati su pozivali na zbor proletarijata, na kojem je trebalo da govori istaknuti radnički aktivista iz Beograda Mihajlo Todorović. Oba plakata su glavnu oštricu borbe uperila protiv SPJ i buržoazije⁸⁵⁾. Policijska direkcija je zabranila održavanje zbora, pa su komunisti preko Udruženja radnika odjevne industrije i obrta organizovali 1. V izlet na Vrace kod Sarajeva (uz učešće većinom mlađih radnika), a naveče je održana priredba. Među posjetiocima priredbe bili su prisutni istaknuti komunisti Ognjen Prica, Mehmed Kurto, Mehmed Jakubović⁸⁶⁾, Pero Pešut⁸⁷⁾ i drugi⁸⁸⁾. O mjerama koje je preduzeo da spriječi proslavu ovoga

⁸¹⁾ AIRPJ KI br. 100 Protokol sednice PB od 5. XII 1926, 1 i 2. str. prepisi.

⁸²⁾ *Izveštaj za 1923—1927*, Beograd 1927, 23.

⁸³⁾ *Glas Slobode*, br. 10/10. III i br. 16/21. IV 1927, »Primeri revolucionarstva«, 3 i 4; *Izveštaj za 1923—1927*, Beograd 1927, 23, 31.

⁸⁴⁾ Mehmed Kurto; krojač, istaknuti komunist i aktivista u lijevom krilu radničkog pokreta. Zbog te aktivnosti pretresan, kažnjavan od policije, hapšen i suđen (1927. i 1929). Na Prvoj pokrajinskoj konferenciji KPJ (polovinom 1927) izabran u Pokrajinski sekretarijat KPJ za BiH, a u ljeto 1928. i u Mjesni komitet u Sarajevu. Bio je nosilac lista KPJ u srežu Foča za izborima za Narodnu skupštinu 11. IX 1927. godine. Učestvoval je u radu Druge pokrajinske konferencije KPJ za BiH 10. IX 1928. (*Hronologija*, 434—435, 437—439, 441, 450—451, 456 i 461).

⁸⁵⁾ ABH VZSO Pov. br. 749/1928. plakati »Nezavisni radnici — Proletarijatu grada Sarajeva»; »Nezavisni radnici — Radnici i radnice...«.

⁸⁶⁾ Mehmed Jakubović, obuçar u ovo vrijeme istaknuti komunist u Sarajevu. Zbog toga je pretresan (19. II 1927) i hapšen. U ljeto 1927. izabran je u sekretarijat PK KPJ za BiH. Bio je zamjenik sreskog kandidata na listi KPJ u Fojnici na izborima za Narodnu skupštinu. Aktivno je pomagao Udruženje radnika odjevne industrije i radio je u odboru Crvene pomoći. Učestvoval je u radu Druge pokrajinske konferencije KPJ 10. IX 1928. (*Hronologija* 430, 437, 441, 450—452, 455, 457, 461—462).

⁸⁷⁾ Petar Pešut, student prava, u ljeto 1927. izabaran je u Pokrajinski sekretarijat KPJ za BiH. Zbog te aktivnosti hapšen (11—13. VIII 1927. i aprila 1929) i proganjan. Bio je sekretar odbora Crvene pomoći. Pomagao je i agitovao za listu Republikanskog radničkog seljačkog saveza na opštinskim izborima 28. X 1928. (*Hronologija*, 435, 437, 439, 451—452, 456, 462, 465, 468 i 472).

⁸⁸⁾ ABH VZSO Pov. br. 749/1928, PD Pov. br. 580/1. V. 1927 — VZSO.

Udruženja poglavar sreza Sarajevo je pisao: »I pored prekratkog vremena izdao sam hitna naređenja i preduzeo sve potrebne korake da svaku eventualnu njihovu akciju ugušim, ako ma šta preduzimali prilikom izleta. Izaslao sam posebnog činovnika, koji je čitavog dana sa dovoljno jakom žandarmarijskom patrolom nadzirao rad i kretanje ovih članova.«⁸⁹⁾ U vezi sa prvomajskom proslavom u Sarajevu uhapšeno je 5 radnika koji su kažnjeni sa 3 do 5 dana zatvora zbog sazivanja zbora i rasturanja letaka.⁹⁰⁾ Na prvomajskoj skupštini (oko 250) radnika u Tuzli, kojoj je predsjedavao Mitar Trifunović, referent je, pored ostalog, istakao zahtjev za obnovu nezavisnog Sâveza rudarskih radnika Jugoslavije, što su radnici podržali.⁹¹⁾

Viša rukovodstva KPJ su s vremena na vrijeme na svojim sjednicama postavljala na dnevni red pitanje pomoći Partije sindikatima. Takva politika Partije prema sindikatima je pomogla unapređenju sindikalne djelatnosti i jačanju samih sindikata. Tako je, npr., na Trećoj plenarnoj sjednici CK KPJ aprila 1927. donesen zaključak o intenzivnijem djelovanju KPJ u razvijanju sindikata i ulasku komunista u URSS-ove sindikate. Uočeno je da bez veze sa glavnim industrijskim granama i velikim preduzećima Partija nije bila u stanju aktivizirati jaču borbu za opšte ujedinjenje sindikata. Partija nije imala dovoljno izgrađenih frakcija u Nezavisnim sindikatima. I u URSS-u se još nije ni počelo sa sistematskim radom na tome području. Plenum je istakao da bez organizovanih i aktivnih grupa komunista u sindikatima Partija nije mogla izvršiti svoje zadatke na području sindikalnog rada.⁹²⁾ Četvrti plenum CK KPJ (27. IX do 3. XII 1927) rezimirao je rad i djelatnost sindikalnog pokreta i postavio osnovne zadatke — nešto konkretnije i za Bosnu i Hercegovinu: »Tamo, gde postoje jači reform(istički) sind(ikati) produžiti borbu za njihovo osvajanje iznutra, a naročito protiv politike isključivanja. U mestima, gde su reform. sind. izolovani od masa, a nemoguće je obnoviti i legalizovati Nez(avisne) Sind(ikate) voditi akciju za stvar(anje) autonom(nih) pokr(ajinskih) ili loka(lnih) sin(dikata) na istoj bazi kao u Dalmaciji«⁹³⁾. Plenum je isto tako razmotrio i političku situaciju. U diskusiji o izvještaju o političkoj situaciji u BiH je rečeno da je seoska privreda zaostala, ali da je pored nje postojala srazmjerno krupna industrija (rudarska, drvodjeljska, hemijska, ratna itd.) Od tog mnogobrojnog proletarijata svega je oko 4000 bilo organizovano u URSS-ovim sindikatima, a nešto malo nezavisnih bilo je organizovano u Mostaru i Tuzli.⁹⁴⁾ Tu se ne iznosi koliko je komunista djelovalo u URSS-u, ali je moguće da ih je još uvijek bilo u njemu.

Do sada nisu pronađena niti su poznata pisana dokumenta o Prvoj pokrajinskoj konferenciji KPJ za BiH, koja je održana u ljeto 1927. na Crepoljskom kod Sarajeva. Iz napisanih sjećanja nekih učesnika konferencije ne vidi se da li se konferencija bavila sindikalnim pitanjem⁹⁵⁾. Može se, do-

⁸⁹⁾ Ibidem, Poglavar sreza sarajevskog, Pov. br. 520/2. V 1927 — VZSO.

⁹⁰⁾ Kao i bilješka 88; *Borba*, br. 23/25. V 1927, 2.

⁹¹⁾ *Organizovani radnik*, br. 38, Beograd 11. V 1928. »Majska proslava u unutrašnjosti — Tuzla«.

⁹²⁾ ABH VZSO Pov. br. 1760/1928, Materijali sa III plenuma CK KPJ, paginacija 28.

⁹³⁾ AIRPS KI br. 114/III, Rezolucija o sindikalnom pitanju IV plenuma CK KPJ, str. 6 — prepisi.

⁹⁴⁾ AIRPJ KI br. 137. Zapisnik sednice Plenuma CK KPJ od 27—3. XII 1927. prepisi str. 33—34.

⁹⁵⁾ AIRPS MG Sjećanja Vlade Jokanovića i Srđana Price; Srđan Prica, *Sjećanja na partijski rad i zatvor u Belediji*, 40 godina, Zbornik sećanja aktivista Jugoslovenskog revolucionarnog radničkog pokreta (u daljem tekstu *40 godina*), Beograd 1960, I, 328.

duše, pretpostaviti da je ona razmatrala tu problematiku, kao što je to činila Druga pokrajinska konferencija 10. IX 1928. godine. Nekih promjena je zacijelo bilo u radu komunista u sindikatima. Na jednom sastanku istaknutih komunista u Sarajevu u avgustu 1927. dr Vlado Jokanović⁹⁶) i Ognjen Prica⁹⁷) govorili su o potrebi aktiviziranja komunista u Savezu željezničara i slabom radu sekretara toga Saveza Tome Zime. Oni su istakli potrebu jačeg djelovanja sindikata⁹⁸). Policija je, takođe, ustanovila da je rasturan u Sarajevu u mjesecu avgustu *Organizovani radnik*. To su činili komunisti Karlo Čović i Špančić.⁹⁹)

Tokom 1928. godine članovi KPJ i SKOJ-a ostvarili su jači uticaj na sindikate nego ranijih godina. To je postignuto zahvaljujući boljem djelovanju njihovih organizacija. Ima podataka — da je Savez grafičkih radnika u Sarajevu bio pod uticajem komunista. Taj uticaj komunisti su ostvarivali posredstvom Julija Vareska, Rajka Vitasa i Riste Buzadžića (posljednja dvojica su postali desničari). Na godišnjoj skupštini te organizacije 28. I 1928. godine grupa komunista je predložila upravu organizacije koju su radnici i izabrali. Delegati za vanredni kongres Saveza grafičara trebalo je da budu birani 29. I 1928. i od trojice predviđenih delegata jedan je bio komunist. I u Savezu željezničara komunisti nastoje razviti svoj uticaj. Pri tome su primjenjivali različitu taktiku. Za 29. I 1928. bila je zakazana konferencija željezničara iz Mostara i Sarajeva, na kojoj je trebalo da komunisti iznesu svoja stanovišta o djelovanju Saveza željezničara¹⁰⁰). Pored toga u Sarajevu je dolaskom aktiviste M. (vjerovatno Mladena Čonića — U. N.¹⁰¹) stvorena početkom 1928. organizacija od 30 članova SKOJ-a i formirana je agitaciono-propagandna komisija, zatim su formirani kružoci, a obrazovana je i sindikalna komisija koja je ograničila svoj rad samo na Sarajevo. U organizaciji kožaraca skojevci su stvorili svoju frakciju i pridobili za sebe pododbor. Takva frakcija je djelovala i u Udruženju radnika odjevne industrije i obrta. Skojevci su, takođe, obrazovali diletantsku sekciju. U Mostaru su skojevci preko svojih ćelija ostvarili uticaj na radnike u Fabrici duhana, rudniku i na željeznici¹⁰²).

U pilanskom preduzeću u Banjaluci u maju 1928. komunisti su pokušali da osnuju podružnicu Saveza drvodjeljaca koja bi bila u sastavu Ne-

⁹⁶) Vlado Jokanović, doktor prava, istaknuti komunist u ovo vrijeme u lijevom krilu radničkog pokreta. U ljeto 1927. izabran je u Pokrajinski sekretarijat KPJ za BiH, a u proljeće 1928. i u Mjesni komitet u Sarajevu. Zbog te aktivnosti, policija mu je pretresla stan, hapsila ga (1927. i 1929) i sudio mu Državni sud za zaštitu države 1930. Učestvovao je u radu Druge pokrajinske konferencije KPJ za BiH (10. IX 1928. godine). (*Hronologija*, 433, 437, 439, 440, 450, 455—456, 461, 475 i 479.)

⁹⁷) Ognjen Prica, profesor, partijski radnik, novinar i publicista, rođen 1899, pristupio je poslije prvog svjetskog rata radničkom pokretu u BiH. U ljeto 1927. godine izabran je za člana Pokrajinskog sekretarijata KPJ za BiH, a polovinom 1928. bio je član Mjesnog komiteta. Saradivao je u listu *Borba*. U Zagreb je otišao krajem oktobra 1928. Zbog aktivnosti u KPJ, osuđen je 1930. na 7 godina robije. Po izlasku s robije, nastavio je rad u KPJ. Ustaše su ga strijeljale u Zagrebu 1941. godine. (*Hronologija*, 47, 422, 433, 437, 440, 450—451, 455—457 i 461.)

⁹⁸) AIRPS S: 14, Kaznena istraga protiv Josipa Peška, 13. X 1929, pag. 331.

⁹⁹) ABH VZSO Pov. br. 2029/1927, PD Pov. br. 1060/11. VIII 1927 — VZSO.

¹⁰⁰) ARPNI Beograd, KI. 1928/10, PS Sarajevo, Bravida, 28. I 1928 — PB CK KPJ; ABH VZSO Pov. br. 1277/1928, PD Pov. br. 413/6. VII — VZSO.

¹⁰¹) Mladen Čonić, instruktor CK KPJ, došao je u ljeto 1927. u Sarajevo, gdje je nekoliko mjeseci pomagao lijevo krilo u radničkom pokretu. Ponovo je boravio u Sarajevu u prvoj polovini 1928. (AIRPS MG J—31, *Sjećanja dr Vlade Jokanovića na rad KPJ u Sarajevu 1918—1929* (u daljem tekstu *Sjećanja V. Jokanovića*), 24.)

¹⁰²) U Mostaru je početkom 1928. uspostavljena veza sa 5 članova SKOJ-a. U Tuzli je u istom vremenu djelovalo 7. u Zenici 3, Zavidovićima 1 i Travniku 3 skojevca. (AIHRPH Zagreb, Zbirka BED—C—2/47. Prepis Protokola III plenuma CK SKOJ-a od 12—15. II 1928, str. 8, izlaganje AKOS-a (Bosna).

zavisnih sindikata, ali je policija pohapsila 20 drvodjeljaca i zabranila djelovanje podružnice. Pritisak vlasti na radnike su iskoristili poslodavci, smanjili nadnicu i pogoršali uslove rada.¹⁰³⁾

Proslava praznika rada i u 1928. je značajan faktor u okupljanju radnika i razvijanju akcija komunista u sindikalnim organizacijama. Komunisti u Tuzli organizovali su proslavu praznika rada. Održana je skupština kojoj je prisustvovalo blizu 250 radnika. Predsjedavao je Mitar Trifunović. U svom izlaganju on je istakao zahtjev radnika za amnestiju osuđenog Jure Keroševića, koji je bio u Zeničkoj kaznionici. Trifunović je tražio da se obnovi nezavisni Savez rudarskih radnika, što je naišlo na odobravanje radnika. On je opširno obrazložio potrebu osnivanja sindikalne organizacije i pozvao radnike u Nezavisne sindikate.¹⁰⁴⁾

Sindikalna organizacija Udruženja radnika odjevne industrije i obrta u Sarajevu bila je glavno uporište u 1927. kao i u 1928. za djelovanje i rad komunista u toj struci. Komunisti su 1928. preko ove organizacije organizovali prvomajski izlet radnika na Vrace (Sarajevo), na kome je učestvovalo blizu 100 osoba. Tokom dana na proslavu su došli istaknuti komunisti Petar Pešut, Mehmed Kurto, Mehmed Jakubović i drugi. Naveče su radnici odjevne industrije priredili zabavu u svojim prostorijama Mostar — bašte, na kojoj je prisustvovalo 60—80 osoba. Među posjetiocima bili su, takođe, i Ognjen Prica, Maks Dabiasio i Karlo Čović. Toga dana prodavane su prvomajske značke, *Borba i Organizovani radnik*. I članovi Saveza grafičkih radnika proslavili su prvomajski praznik u okviru svoje organizacije¹⁰⁵⁾. Policija u Sarajevu, uznemirena ovom aktivnošću radnika, pretresla je 11. V bezuspješno prostorije organizacije radnika odjevne idustrije i obrta.¹⁰⁶⁾

Među rukovodstvima KPJ i SPJ u Bosni i Hercegovini bila su vidna razmimoilaženja u mnogim pitanjima djelovanja sindikalnih organizacija. Rukovodstvo KPJ je nastojalo da suzbije uticaj i djelovanje SPJ u radničkom pokretu zbog njenog izrazitog reformizma. Tako su, npr., komunisti u Sarajevu povelili akciju da se bojkotuje slet koji je organizovala SPJ u Sarajevu 27. V 1928. Oni su proveli agitaciju i pozvali ostale radnike da idu na izlet na Boračko jezero sa radnicima odjevne industrije.¹⁰⁷⁾ Nešto kasnije (18. VI 1928) održana je u Sarajevu konferencija Udruženja radnika odjevne industrije i obrta. Konferenciji su prisustvovala 34 mlađa radnika. Govorio je Mehmed Kurto, koji je, inače, vrlo agilno radio u ovoj organizaciji i nastojao da što čvršće poveže i angažuje radništvo odjevne industrije. On je istakao dužnosti članova prema organizaciji bez koje ne mogu ostvariti svoja prava i njen značaj u teškom položaju radnika. Zato treba svi radnici da budu organizovani i da znaju važnosti organizacije. Radnici treba da plaćaju člana-

¹⁰³⁾ *Borba*, br. 48, Zagreb 1928, Radop, »Štrajk u pilanskom preduzeću«.

¹⁰⁴⁾ *Organizovani radnik*, br. 38/1928, »Majska proslava u unutrašnjosti — Tuzla«, *Borba*, br. 26/1928, Radnik, »Proslava 1. maja u Tuzli«, str. 4; *Glas Slobode*, br. 17/1928, »Prvomajska proslava u BiH«, 2.

¹⁰⁵⁾ ABH VZSO Pov. br. 749/1928, PD Pov. br. 586/2. V i Poglavar steza Sarajevskog Pov. br. 357/2. V—VZSO; *Organizovani radnik*, br. 20, Zagreb 17. V 1928, »Prvi maj u Sarajevu«, 4.

¹⁰⁶⁾ ABH VZSO Pov. br. 1906/1929, pag. 94.

¹⁰⁷⁾ U Sarajevu su rasturani 26. V 1928. leci Nezavisnih radnika, (ilegalne KPJ), koje je potpisao Savo Neimarović, a štampani su u Mostaru. U letku se pozivaju radnici BiH da bojkotuju radnički slet koji je organizovala SPJ, »kao i korumpirana birokratija u radničkim komorama« (ABH VZSO Pov. br. 2440/1928, PD Pov. br. 753/26. V — VZSO).

rinu i da po svojoj snazi i mogućnosti rade i bore se za organizaciju. Na kraju je pozvao prisutne da se okupne oko svojih organizacija, da dolaze na konferencije i zabave, »jer samo kroz organizaciju će radnici moći izvojevati ono, zašto se bore i poboljšati svoje stanje«. Zaključeno je da radnici 24. VI organizuju izlet na vrelo Miljacke. Dok su radnici boravili na izletu, policija u Sarajevu je bezuspješno pretresla prostorije te organizacije.¹⁰⁸⁾ Novozabranu upravu ove organizacije 22. VIII 1928. sačinjavali su sljedeća lica: Pavle Radmilović — predsjednik, krojač u oficirskoj zadruzi, sekretar — Anton Jukić, blagajnik — Maks Dabiasio, a odbornici: Asim Begović, Mehmed Kurto, Ljubomir Nikolić, Karlo Čović, Zijo Zugundžija, Asim Abdihođić i Anton Kecelj. Od navedenih odbornika — po mašljenju policije — istaknuti komunisti su bili Mehmed Kurto, Maks Dabiasio i Karlo Čović. Međutim, policija je takođe i ostale vodila u evidenciji kao komuniste. Za predsjednika je izabran Pavle Radmilović, da se prikrije pravi cilj Udruženja, dok su glavnu riječ u organizaciji vodili Mehmed Kurto, Karlo Čović koji su radili po instrukcijama Vlade Jokanovića, Petra Pešuta i Ognjena Price¹⁰⁹⁾.

Komunisti u Mostaru su razvili vrlo živu aktivnost sindikalnih organizacija koje su bile pod njihovim uticajem. Radom strukovnih organizacija rukovodilo je Mjesno međustrukovno vijeće. Bila je zapažena djelatnost kožarskih radnika. Međutim, kožarsko-prerađivački obrt u Mostaru spadao je u najnerazvijeniju granu proizvodnje. Kožarska industrija je bila nerazvijena, pa je dominirao dosta zaostali esnafski način proizvodnje. Od 80 obrtnika, 40 ih je samostalno radilo bez radnika. Kožarsko-prerađivačkih radnika u gradu bilo je ukupno 50 i 10 šegrta. Radno vrijeme je iznosilo 8—10 časova, a nadnica od 20—45 dinara. Zbog malog broja proletarijata i njegovog esnafskog karaktera, kao i privredne krize, Podružnica kožaraca je aprila 1928. godine brojala 16 članova od 50 radnika, koliko ih je bilo zaposleno. Uprava podružnice je bila aktivna. Sastanci članova su održavani svakih 14 dana.¹¹⁰⁾ Vjerovatno je ova Podružnica bila pod uticajem komunista.

Međustrukovno sindikalno vijeće u Mostaru, u kome su imali prevagu komunisti, bilo je vrlo aktivno na okupljanju radnika oko sindikalne organizacije. Na protestnom zboru radnika Mostara, 29. VII 1928, kome je prisustvovalo 600 lica, radnici su oštro negodovali zbog izmjene Statuta Središnjeg ureda za osiguranje radnika, kojim se predviđalo ukidanje nekoliko okružnih ureda za osiguranje radnika u Jugoslaviji, a među njima i Okružnog ureda u Mostaru. Zbor je otvorio predsjednik Mjesnog međustrukovnog odbora Savo Neimarović¹¹¹⁾, metalski radnik. On je objasnio važnost zbora, koji je značio snažan protest protiv nezakonitog nasrtaja režima i URSS-a na radničke tekovine. Radoslav Bitanga, grafički radnik, govorio je o istorijatu radničkog pokreta i o njegovoj borbi za osnivanje bolesničke blagajne. Međutim, poslije rata, buržoazija je ukinula niz radničkih tekovina. Tako je došao i ovom prilikom red da se ukine Okružni ured za osiguranje radnika u Mostaru (koji

¹⁰⁸⁾ ABH VZSO Pov. br. 1176/1928 i 1906/1929, pag. 78 i 180.

¹⁰⁹⁾ ABH VZSO Pov. br. 344/1929, PD Pov. br. 96/25. I 1929 — VZSO, pag. 27.

¹¹⁰⁾ *Organizovani radnik*, br. 18, Zagreb 3. V 1928, »Položaj kožarskih radnika u Mostaru«, str. 4.

¹¹¹⁾ Savo Neimarović, u ovo vrijeme istaknuti komunist u Mostaru. Učestvovao je u radu Druge pokrajinske konferencije KPJ za BiH od 10. IX 1928. kao delegat iz Mostarske organizacije i na Četvrtom kongresu KPJ u Drezdenu početkom novembra iste godine kao delegat organizacije KPJ iz BiH (*Hronologija*, 440, 461 i 466).

je navodno bio pasivan). Bitanga je istakao da su socijalisti, predvođeni Jovom Jakšićem, nastojali da se mostarski i travnički okružni uredi pripoje Sarajevskom. Tako bi ovaj imao 40.000 članova, te bi Jakšić na taj način mogao postati direktor. Bitanga je zahtijevao da radnici ulože svoj protest što se ne provode slobodni izbori za radničke ustanove. Prisutni na zboru podržali su ovo izlaganje i zahtijevali da se nastavi klasna borba. Neimarović je predložio rezoluciju koju je zbor prihvatio. U njoj je izraženo negodovanje »protiv grubog i nezakonitog nasrtaja od strane režima i njegovih pomagača na i poslednje oslonce radničke klase u teškoj borbi za održanje života«, koji hoće da ukinu Okružni ured za osiguranje radnika u Mostaru. »Zbor najodlučnije protestuje protiv naimenovanja u radničkim ustanovama i kategorički traži da se smjesta sprovedu slobodni izbori za radničke ustanove, kako bi sami radnici, na taj način, odlučivali o sudbini svojih ustanova... Zbor najenergичnije traži, da se dozvoli slobodno djelovanje svim radničkim sindikalnim grupacijama« što ovdje podrazumijeva i djelovanje Nezavisnih sindikata u BiH. Na kraju je zaključeno da se Rezolucija pošalje Ministarstvu socijalne politike u Beogradu, Središnjem uredu za osiguranje radnika u Zagrebu i Radničkoj komori u Sarajevu. Poslije usvajanja Rezolucije, Neimarović je, pored ostalog, pozvao prisutne da uđu u Nezavisne sindikate. To je, po njegovom mišljenju, put do oslobođenja proletarijata od klasne eksploatacije.¹¹²⁾

Na drugom zboru u Mostaru koji je sazvalo Međustrukovno sindikalno vijeće 19. VIII 1928. za odbranu osmočasovnog radnog vremena, predsjedavao je takođe Neimarović. Opet je naglašena nužnost provođenja protestne akcije protiv buržoazije koja je nasrtala na tekovine radničkog pokreta. Referent Nikola Abramović, trgovački pomoćnik, iznio je istorijat razvitka radničkog pokreta poslije prvog svjetskog rata i istakao da su osiromašili radnički slojevi, da su im otete radničke tekovine i oborene nadnice. On se, nadalje, osvrnuo na Uredbu o otvaranju i zatvaranju radnji, kojom se omogućavala još veća eksploatacija siromašnog naroda i nepoštovanje osmočasovnog radnog dana. Na kraju je pozvao prisutne da pristupe u Nezavisne sindikate, kroz koje će povratiti ranije postignute tekovine i izvojevati nove. Neimarović je predložio rezoluciju koju je zbor prihvatio. On je napomenuo da u zatvorima trunu žrtve koje su osudili na robiju vlasti građanskog društva i skrenuo pažnju radnicima da ih ne zaborave.¹¹³⁾

U unutrašnjosti su komunisti, takođe organizovali partijski i sindikalni život. U Zenici i Travniku su bile formirane organizacije KPJ do početka septembra 1928. godine¹¹⁴⁾. Nešto ranije, u julu je formirana ćelija SKOJ-a u Zenici. Komunisti iz Sarajeva su nastojali ostvariti kontakt sa zeničkim radnicima, ali je policija to sprečavala. U tom pogledu bio je agiln Stjepan Mostić¹¹⁵⁾ iz Zenice, student Pravnog fakulteta u Zagrebu. On je pokušao, polovinom jula, da uspostavi kontakt sa radnikom Midhatom Hadži-

¹¹²⁾ *Organizovani radnik*, br. 64/9. VIII 1928. »Veliki protestni zbor radnika u Mostaru«.

¹¹³⁾ *Organizovani radnik*, br. 72/2. IX 1928, »Veliki protestni zbor u Mostaru«.

¹¹⁴⁾ ARPJ Beograd, KI 1928/76—1—4, Rezolucija po izvještaju sa Druge Pokrajinske konferencije KPJ za BiH od 10. IX 1928; KI, neregistrovano, MF, Šorokin 15. XI 1928. Izvještaj o Oblasnoj konferenciji KPJ (za BiH) avgusta 1928, 1—2; KI, za MK (SKOJ-a) u Sarajevu, Cvetić — Jula 1928 — Birou CK SKOJ-a.

¹¹⁵⁾ Stjepan Mostić i 5 drugova uhapšeni su 23. VIII 1928. i predati Državnom odvjetništvu u Travniku na kazneni progon po Zakonu o zaštiti države pod optužbom da su radili kao komunisti (ABH VZSO pov. br. 1598/1928, Poglavar sreza Zeničkog br. 363/pov. 28. VIII — Velikom županu Travničke oblasti; *Borba*, br. 62/1928, »Dopisi (Zenica)«, str. 4).

Alićem u Travniku i tom prilikom mu uputio jedno pismo. U njemu je tražio detaljno obavještenje kako stoji sa radničkim organizacijama, da li su radnici sindikalno organizovani, koliko ih ima u pojedinim sindikatima i kako su raspoloženi prema Nezavisnim sindikatima. Na saslušanju u Poglavarstvu Zenice Midhad Hadži-Alić je izjavio da je organizovani član URSS-a u Travniku, gdje je bio izabran za privremenog blagajnika. Takođe je izjavio da je simpatizer Nezavisnih sindikata, ali da se nije s njima dopisivao. Hadži-Alić je sakupljao pretplatu za Zagrebačku *Borbu* i slao novac redakciji, a novine je rasprodavao među travničkim radnicima¹¹⁶⁾. Veza u Sarajevu, preko koje je održavan kontakt aktivista iz Travnika, bio je Mustafa Gluhić, opančarski radnik, sve dok ovaj nije bio, uhapšen i osuđen¹¹⁷⁾.

Nadzor vlasti nad radom i djelovanjem KPJ u BiH provoden je vrlo strogo. Zbog toga ona i nije mogla da stvori Nezavisne sindikate u BiH. Osim toga, i u samom rukovodstvu KPJ u BiH do polovine 1928. godine nije bilo čvršće orijentacije da li produžiti sa ulaskom i djelovanjem komunista u URSS-ovim sindikatima ili stvarati Nezavisne sindikate. Te dileme nije u potpunosti riješila ni Prva pokrajinska konferencija KPJ. Druga pokrajinska konferencija KPJ za BiH 1928. godine donijela je o tome značajnije stavove, o čemu će kasnije biti riječi. Rukovodstvo KPJ u BiH ocijenilo je dotadašnju politiku KPJ ulaska komunista u URSS i pozivanje proletarijata da pristupe ovoj organizaciji kao nekorisnu. Ono ističe da je loše procijenjena situacija i da su komunisti ušli u URSS jer su računali da on uživa povjerenje radnika. Zbog toga su oni htjeli da unutar URSS-a mobilišu proletarijat i ujedno da KPJ osvoji glavne pozicije. Ta politika je svojevremeno pokazala rezultate, ali se s njom nije moglo više nastaviti. Vremenom situacija se izmijenila, pa je trebalo mijenjati metode borbe. Zato je pred komuniste potrebno kao obavezu postaviti rad u širokim društvenim slojevima i to putem pismene i usmene agitacije. Time je trebalo pojačati njihovo interesovanje za pokret i na kraju pristupiti organizaciji tih slojeva u onaj sindikalni pokret u koji su imali povjerenje. »Naša politika i taktika prema URSS-u treba da se revidira, ona se ima zamijeniti akcijom za formiranje zasebnog autonomističkog sindikalnog pokreta za BiH. Taj sindikalni pokret treba da počiva na principima nepomirljive klasne borbe.«¹¹⁸⁾

No, i pored te konfuznosti i nejasnoća, komunisti su nastojali da na svojim sastancima razmotre sindikalnu problematiku i da nađu najbolja rješenja, ali je još uvijek bilo lutanja. Na sastanku aktivista u Sarajevu 28. V 1928, koji su organizovali i inicirali komunisti, tretirano je sindikalno pitanje, ali iz dokumenta se ne vidi što je konkretno razmatrano.¹¹⁹⁾ Po dolasku

¹¹⁶⁾ ABH VZSO Pov. br. 1598/1928. Zapisnik sa saslušanja Midhata Hadži-Alića u Poglavarstvu u Zenici 28. VIII 1928, pag. 23—25.

¹¹⁷⁾ Ibidem; AIRPS MG, *Sjećanja dr V. Jokanovića*, J—31, str. 26.

¹¹⁸⁾ *Organizovani radnik*, br. 26, Zagreb 5. VII 1928, Babić, »Položaj radničke klase u Bosni i Hercegovini«, 2—3.

¹¹⁹⁾ AIRPS S : 14, Uprava policije Sarajevo Pov. br. 2620/22. IX 1929. — Državnom tužiocu Beograd, Zapisnik saslušanja Kate Govorušić, pag. 292—293; ABH BUDB Pov. DZ, br. 166/1929. Uprava policije Sarajevo Pov. br. 2620/22. IX 1929 — Državnom tužiocu kod Državnog suda za zaštitu države (DTDSZD), str. 7.

Romana Filipovića — Markulina¹²⁰⁾ u Sarajevu (vjerovatno polovinom 1928), instruktora CK KPJ, intenziviran je još više rad KPJ u sindikatima. Na nekoliko sastanaka komunista u Sarajevu u junu istaknuta je potreba osnivanja Nezavisnih sindikata. Raspravljano je pitanje stvaranja sindikalne organizacije u Željezničkoj radionici i potreba pridobijanja članstva u organizaciji željezničara za stavove KPJ (avgusta). Tokom jula na dva sastanka na periferiji Sarajeva postavljalo se pitanje ponovnog osnivanja Nezavisnih sindikata. Ista problematika je tretirana sredinom septembra.¹²¹⁾ U oktobru, na sastanku simpatizera radničko-seljačkog bloka u Sarajevu, preporučeno je radnicima da čitaju *Borbu i Organizovani radnik*. Petar Pešut je istakao da su zbog privredne krize radnici zapali u težak položaj, da su se radničke nadnice smanjile, da vlada besposlica i jedini izlaz iz te situacije je da radnici osnuju Nezavisne sindikate.¹²²⁾

Kontakti s redakcijama ljevičarskih radničkih listova, te primanje i rasturanje radničke štampe bio je vrlo važan momenat u djelovanju komunista. Redakcija *Organizovanog radnika* iz Zagreba održavala je veze sa Josipom Altarac iz Sarajeva do početka 1929. Altarac je policiji bio podozriv kao komunist. Redakcija je takođe održavala veze sa Mitrom Trifunovićem, komunistom u Tuzli i Safetom H. Efendićem.¹²³⁾

Djelovanje komunista u sindikatima sprečavala je policija svim mogućim sredstvima. Gdje god su komunisti stvarali svoje uporište, policija je nastojala da te organizacije onemogućiti. Tako je policija u Sarajevu 1. IX 1928. zatvorila Savez metalčkih radnika, lokalnu strukovnu radničku organizaciju. Izvršen je pretres velikog broja radnika. Premda ništa nije pronađeno, zabranila je rad Saveza, prostorije zapečatila i imovinu zaplijenila. Isto tako, izvršen je napad na nezavisnu podružnicu Udruženja radnika odjevne industrije u Sarajevu početkom septembra. Tom prilikom oduzet je sindikalni materijal — zapisnici sjednica pojedinih pododbora¹²⁴⁾. Policija u Banjaluci je 3. IX izvršila 41 ličnu i kućnu premetačinu radnika, a trojicu uhapsila (jedan je bio Sandić) zbog rasturanja listova *Borbe i Organizovanog radnika*¹²⁵⁾. Milovan Sandić, inače obučarski pomoćnik i blagajnik podružnice Saveza kožaraca, dobio je u avgustu 1928. od uredništva *Organizovanog radnika* iz Zag-

¹²⁰⁾ Roman Filipović—Markulin, radnik u prehrambenoj struci, rođen 1895. u Melencima (Banat), došao u Sarajevo vjerovatno polovinom 1928. kao instruktor CK KPJ, gdje je ilegalno živio i radio na obnavljanju organizacije KPJ. Član sindikata od 1917, a član KPJ od 1919. Organizator je Druge pokrajinske konferencije KPJ za BiH 10. IX 1928. Tada je vjerovatno i izabran za pokrajinskog sekretara, jer se kasnije u dokumentima potpisuje u toj funkciji. Prisustvovao je kao delegat organizacije KPJ iz BiH na Četvrtom kongresu KPJ u Drezdenu. Njegovo djelovanje u Sarajevu prestaje, vjerovato, objavom šestojanuarske diktature 1929. Roman je 1930. ponovo otišao u Moskvu (ranije učestvovao u oktobarskoj revoluciji) i tamo završio studije na Crvenoj profesuri (fakultet za partijske aktiviste). Radio je u Polit-birou i Sovhozima. Od 1936—1939. učestvovao u španskom građanskom ratu. Vratio se u Moskvu aprila 1939. a potom od 1941—1942. učestvovao u odbrani Moskve, gdje je i poginuo (*Hronologija* 455—470, Srđan Prica, *Sjećanja na partijski rad u zatvoru u »Belediji«, 40 godina*, Beograd, 1960, 328 i njegova neobjavljena sjećanja u AIRPS MG Srđan Prica; Stevan Belić, *O komunističkoj internacionali, Prilozi za istoriju socijalizma*, br. 7, Beograd 1970, 432 i 590 bilj. 19 i 4.

¹²¹⁾ ABH BUDB Pov. DZ, br. 166/1929. Uprava policije u Sarajevu Pov. br. 2620/22. IX 1929 — DTDSZD, str. 7—9, 18, 38—39.

¹²²⁾ AIRPS S—14, Kaznena istraga protiv Petra Pešuta, 14. X 1929. pag. 338—339.

¹²³⁾ AHIRPH Zagreb, Grupa III, D, 1929, Predsjednički ured Kraljevskog redarstvenog ravnateljstva Zagreb (u daljem tekstu PUKRR) 27. III 1929 — Kraljevskom državnom odvjetništvu Zagreb, (u daljem tekstu KDO), str. 2—3.

¹²⁴⁾ *Organizovani radnik*, br. 74, Beograd 9. IX 1928, »Brutalni napad režima na Nezavisne sindikate sve se više proširuje i »Napad policije na radnike u Sarajevu«.

¹²⁵⁾ *Borba*, br. 58, Zagreb 19. IX 1928; »Progon i hapšenja. Banja Luka«; AIRPS RP II/51. Administracija *organizovanog radnika*, br. 497/24. IX 1928 — Sandiću Banjaluka.

reba radničke značke, koje su Abduselam Blekić i Maslo Idriz rasturali i prodavali radnicima.¹²⁶⁾ U Tuzli je policija, početkom septembra, pretresla mnoge lijevo orijentisane aktiviste u radničkom pokretu i nekolicinu uhapsila. Sreski poglavar je naredio da se oduzme arhiva Sindikalnog vijeća i njegovih organizacija i tom prilikom su zapečaćene prostorije Radničkog doma. U Mjesnom sindikalnom vijeću i podružnicama djelovali su komunisti. Predsjednik vijeća je bio Milan Kramarić, pekar, a sekretar — Mitar Trifunović, učitelj. Vijeće je rukovalo sljedećim podružnicama: kožaraca, drvodjeljaca, krojača i pekara. Rad aktivista u Tuzli se sastojao u agitaciji među radnicima za organizaciju, razvijanju klasne svijesti i pomoći, akcijama KPJ u radničkom pokretu. Često su održavani sastanci i praćena je situacija u zemlji i inostranstvu, dogovaralo se o radu i pretresana je problematika koja je stizala iz okolnih mjesta i Sarajeva. Kontakte s aktivistima u Doboju održavao je Mitar Trifunović, koji je bio zadužen za taj kraj, jer je poznavao tamošnje članove pokreta. Svaka od navedenih podružnica je imala povjerenike i saradnike u drugim mjestima koji su podružnicu u Tuzli izvještavali o aktuelnim pitanjima. Izvještaji o radu bili su podneseni na sastancima podružnice nakon čega bi se davala uputstva za dalji rad.¹²⁷⁾ U Mastaru je policija u septembru izvršila pretres preko 20 stanova za čije stanare se sumnjalo da su ljevičari. Pošto je pronašla i oduzela nekoliko legalnih brošura i primjeraka list *Borba*, uslijedila su i hapšenja¹²⁸⁾.

Ovako stroge mjere vlasti prema komunistima nisu spriječile njihovu djelatnost u radničkom pokretu BiH. Posebna pažnja je posvećena sindikalnom pitanju. Ali, prvenstveno su se morale organizovati vlastite organizacije. Tako je Partija u strogoj ilegalnosti organizovala Drugu pokrajinsku konferenciju KPJ za Bosnu i Hercegovinu 10. IX 1928. na Pašinu Brdu kod Sarajeva, na kojoj je, pored ostale problematike, raspravljano sindikalno pitanje. Iz dokumenta koji govori o konferenciji vidi se da je KPJ imala frakcije (organizovane grupe komunista i skojevaca) u Savezu bosanskohercegovačkih željezničara koji je djelovao u sklopu URSS-a, kao i u Udruženju radnika odjevne industrije i obrta. U sarajevskom okrugu komunisti su rasturali zagrebački i beogradski *Organizovani radnik*. Što se tiče tuzlanskog okruga, na konferenciji je konstatovano da je broj članova u tri mjeseca prije konferencije porastao, tako da je ona imala pet partijskih grupa u rudarskom reviru Kreke.¹²⁹⁾

Iz referata o sindikalnom pitanju vidi se da je situacija u sindikalnom pokretu u Bosni i Hercegovini bila slaba. Kad se uporedi brojnost pripadnika radničke klase sa ukupnim brojem sindikalno organizovanih radnika, onda se vidi da je bilo malo organizovanih. Pored toga, progon sindikalno i partijski organizovanih radnika bio je veliki, a stepen klasne svijesti radnika je bio na niskom nivou. Ekonomska bijeda radnika i niske nadnice nametale su potrebu stvaranja sindikalnih organizacija i otklanjanje unutraš-

¹²⁶⁾ AIHRPH Zagreb, Grupa III/1929, PUKRR Zagreb 27. III 1929 — KDO Zagreb, str. 5.

¹²⁷⁾ *Organizovani radnik*, br. 74, Beograd 9. IX 1928; »Brutalni napad režima na Nezavisne sindikate sve se više proširuje. Tuzla«; ABH BUDH Pov. DZ br. 166/1929, Prepis Zapisnika o saslušanju Mahmuta Altumbabića u Upravi policije u Sarajevu 5. IX 1929; *Organizovani radnik*, br. 24, Zagreb 14. VI 1928, »Bojkot«, 4.

¹²⁸⁾ *Organizovani radnik*, br. 79/27. IX 1928, »Talas policijskih nasilja nije mimoišao ni Mostar«.

¹²⁹⁾ ARPNI Beograd KI, MF neregistrovano, Sorokin 15. XI 1928, Izvještaj o Oblasnoj konferenciji KPJ (za BiH) avgusta 1928, 2.

njih trzavica u sindikatima. Uočeno je da socijalisti nisu imali jako uporište kod širih društvenih slojeva. Referat je istakao dvije alternative: ili ulazak komunista u URSS-ove sindikate i djelovanje u njima ili da se ponovo organizuju Nezavisni sindikati u Bosni i Hercegovini, i to ne centralizovani zbog pritiska režima, nego takvi koji bi mogli okupljati mase radnika za jačanje uticaja KPJ¹³⁰).

Rezolucija o sindikalnom radu, usvojena na konferenciji, ukazala je na težak položaj radnika, niske nadnice, nepoštovanje osmosatnog radnog dana, loše higijenske uslove rada u tvornicama i radionicama itd. Od oko 70.000 industrijskih radnika u cijeloj Bosni i Hercegovini bilo je organizovano u raznim sindikatima oko 6.000. Najveći broj organizovanih su bili zanatski radnici. Stanovište jedinstvenog fronta nije potpuno provedeno, a ulazak u URSS-ove sindikate je povećao broj članstva u tom sindikatu, što radnicima nije ništa realno donijelo. U nekim mjestima radnici i komunisti nisu uopšte ulazili u URSS (Tuzla), jer tu URSS nije imao nikakav značaj. U drugim mjestima komunisti su formalno ušli u URSS, ali su kasnije izašli kada im je onemogućeno da rade, pa su počeli samostalno djelovati ili bez potvrđenih pravila ili kao lokalni nezavisni sindikati. To su u stvari bili ilegalni Nezavisni sindikati. U nekim mjestima komunisti su izbačeni iz URSS-a i onemogućeno im je da rade (Sarajevo), ali je ipak još veliki broj komunista i simpatizera i dalje radio u URSS-u u BiH. Istovremeno su bili organizovani u ćelije i frakcije, što se posebno zapazilo u državnim preduzećima (željeznička radionica i dr.). Osim djelovanja frakcija komunista u URSS-u, takve grupe su radile i u sportskim klubovima, umjetničkim grupama, pjevačkim zborovima i dr. od kojih su neke pripadale Nezavisnim, neke URSS-ovim sindikatima, a neke Hrvatskom radničkom savezu. Konferencija je stavila u dužnost Pokrajinskom komitetu da pokrene nezavisni Savez rudarskih radnika, jer su postojali uslovi, a i rudari nisu htjeli da ulaze u URSS. Dužnost je dalje bila osnivati i druge nezavisne sindikalne saveze, kao što su kožarski, prehrambene struke itd. a ako to ne bude moguće, podizati lokalne nezavisne sindikate, osnivati »platišta« i stvarati akcionc odbore. U svim postojećim sindikatima treba stvarati frakcije i preko njih širiti uticaj KPJ, uočiti potrebe radnika, isticati ih na vrijeme i time pridobiti radnike da rukovode širokim društvenim slojevima. Takođe je istaknuta potreba suzbijanja rada SPJ. Pojačati lijevo krilo u URSS-ovim sindikatima, davati im ljevičarsku fizionomiju, zaoštravati borbu sa socijalistima i ako ovi isključe komuniste iz sindikata, početi s radom Nezavisnih sindikata. Istimati potrebu ujedinjavanja svih radnika radi odbrane od kapitalističkog pritiska. Preko radnika — željezničara, nastojati ojačati lijevo krilo u URSS-ovim sindikatima. Osnivati odbore besposlenih radnika, povesti akciju za davanje pune pomoći besposlenim iz fondova, koji su sakupljeni od samih radnika i osnivati nove fondove za besposlene.¹³¹) Rezolucija je i pored nekih slabosti značila ipak nov korak u radu sindikata u BiH.

Kao što se vidi iz dokumenta, neke dileme i nejasnoće o stvaranju Nezavisnih sindikata ili djelovanju komunista u URSS-ovim sindikatima sama

¹³⁰) Kao i bilješka 129, str. 5. AIRPS S: 4, Zapisnik saslušanja Kate Govorušić 8. X 1929, pag. 294; ABH BUDB Pov. DZ br. 166/1929. Zapisnik saslušanja Ognjena Price u Upravi policije u Sarajevu 16. VIII 1929, str. 6.

¹³¹) ARPJ Beograd, KI, 1928/76—I—4, Rezolucija po sindikalnom radu u BiH sa Druge pokrajinske konferencije KPJ za BiH, 10. IX 1928.

Pokrajinska konferencija je, donekle, riješila, ali ne u potpunosti. Još uvijek je bilo nejasnoća i lutanja Četvrti kongres KPJ (održan u Drezdenu u Njemačkoj početkom novembra 1928), pored ostalih pitanja koja je riješavao, istakao je da su socijaldemokratija i druge desničarske struje u radničkom pokretu glavni protivnici radničkog pokreta i okarakterisao ih vrlo oštro kao socijal-fašiste. Kongres je istakao značaj sindikalnog pokreta i donio odluku o stvaranju jedinstvenog proleterskog fronta odozdo. Na Kongresu je usvojena i »Rezolucija o sindikalnom pitanju«. Međutim, Kongres je izričito zabranio ulazak komunistima u URSS-ove sindikate i tamo gdje su Nezavisni sindikati bili zabranjeni, što se, vjerovatno, odnosilo na Bosnu i Hercegovinu i Sloveniju. Takvom sektaškom politikom označen je put stvaranja ilegalnih sindikata.¹³²⁾ U Bosni i Hercegovini je to izazvalo nove teškoće, jer je to značilo odvajanje komunista od radničkih masa.

Kakvih je konkretnih akcija u Bosni i Hercegovini bilo poslije Pokrajinske konferencije KPJ za BiH i Četvrtog kongresa KPJ — teško je reći s obzirom na to da su dokumenti, koji bi govorili o radu KPJ i djelovanju sindikata vrlo oskudni. Jedan konkretan primjer aktivnosti komunista u Sarajevu odnosi se na djelovanje u Savezu željezničara. Naime, na sjednici te organizacije u Sarajevu u novembru 1928. raspravljano je o ekonomskom položaju željezničara i tom prilikom je usvojena rezolucija o zahtjevu za poboljšanje plata željezničara. Na intervenciju komunista iz željezničke radionice: Marijana Baruna¹³³⁾, Pave Tvrtkovića¹³⁴⁾ i Vasilija Tošića, predstavnici uprave Saveza Đorđe Đurića i Tomo Zima su već ranije usvojenu rezoluciju dopunili stavovima komunista.¹³⁵⁾

Izvjerna aktivnost u ovo vrijeme uočljiva je i u Brčkom, u kojem su kožarski radnici pod kraj 1928. osnovali povjereništvo Saveza kožaraca i otpočeli akciju za organizovanje radnika. U decembru iste godine povjereništvo je pretvoreno u podružnicu, a u njenu upravu su izabrani: Todor Zorić — predsjednik, Milivoj Popović — sekretar, Savo Jevtić — blagajnik i članovi — Stevo Radić i Tošo Papić¹³⁶⁾.

Uspostavljanjem diktature kralja Aleksandra 6. I 1929, KPJ, SKOJ i sindikati pod njenim uticajem bili su odmah zabranjeni. Kralj je raspustio Narodnu skupštinu, suspendovao Ustav i zabranio djelatnost političkih stranaka, čime je zaveden apsolutistički režim vladavine.¹³⁷⁾ Poslije zavođenja diktature bili su raspušteni Nezavisni sindikati 11. I 1929. godine.¹³⁸⁾ Sindikalne organizacije u Bosni i Hercegovini, koje su bile pod uticajem KPJ izložene su progonima. Među prvim takvim organizacijama bilo je Udruženje radni-

¹³²⁾ *Pregled istorije Saveza komunista Jugoslavije*, Beograd 1963, 157.

¹³³⁾ Marijan Barun, livac, učestvovao je na sastancima komunista u Sarajevu od polovine 1928. do 31. VII 1929, na kojima je zastupao stanovište KPJ kao partijski rukovodilac. Nakon zvjerskog mučenja ubijen 31. VII 1929. kao sekretar Mjesnog komiteta KPJ u Sarajevu (*Hronologija*, 455, 459, 467, 469, 471 i 474).

¹³⁴⁾ Pavo Tvrtković, istaknuti aktivista u KPJ u ljeto 1927. je izabran za člana Pokrajinskog sekretarijata KPJ za BiH. Tokom 1927. do početka 1929. vrlo je aktivan na sastancima komunista, a neki su održavani i u njegovom stanu. Učestvovao je u radu Druge pokrajinske konferencije KPJ za BiH 10. IX 1928. godine (*Hronologija*, 437, 440, 459, 461, 467 i 470).

¹³⁵⁾ AIRPS S : 14, Prepis policijskog saslušanja Vasilija Tošića, 20. VIII 1929, pag. 254 i 288.

¹³⁶⁾ *Organizovani radnik*, br. 50, Zagreb 20. XI 1928, »Brčko«, str. 3.

¹³⁷⁾ *Službene novine Kraljevine SHS*, Beograd 6. I 1929.

¹³⁸⁾ AIRPS KI MF 46/256 (379—381), Johan, »Izveštaj za V kongres Profinterne«; ABH VZSO Pov. br. 344/1929, Petar Živković, predsjednik vlade — VZSO, telegram.

ka odjevne industrije i obrta za sarajevsku oblast. Zabrana je objavljena 11. januara. Policija je motivisala zabranu time što je Udruženje učlanjeno u CRSOJ, što su mnogi članovi toga Udruženja komunisti i što su u njihove prostorije zalazili istaknuti komunisti: Ognjen Prica, Petar Pešut i dr Vlado Jokanović. Policija je zabranu obrazložila i time da je cilj udruženja bilo širenje uticaja KPJ među članstvom. Nešto kasnije, 14. januara, ona je pretresla prostorije svih sindikalnih saveza u Sarajevu, za koje je sumnjala da se u njima okupljaju komunisti.¹³⁹⁾ Policija u Tuzli je 11. I 1929. zatvorila Radnički dom, zabranila njegov rad, zaplijenila stvari i uhapsila Mitra Trifunovića, Mašu Altumbabića, Bogdana Banjanina i Ibru Ustačevića¹⁴⁰⁾. Talas pretresa, progona, hapšenja, suđenja itd. nastavio se u BiH i kasnije.

Stroge mjere vlasti, poslije zabrane djelovanja Nezavisnih sindikata u Bosni i Hercegovini 1924, nisu spriječile KPJ i SKOJ da zadobiju svoja uporišta u GRS-u i URSS-u. U nekim strukovnim organizacijama komunisti su posredstvom ljevičarski orijentisanih članova ostvarili svoj uticaj. Osim toga, formiranjem organizovanih grupa komunisti i skojevaca od po 3 i više članova u URSS-ovim organizacijama od kraja 1925. do 1929, KPJ je još više ojačala svoje uporište u tim organizacijama. Komunisti u Sarajevu, Mostaru, Tuzli, a kasnije i Banjaluci, ostvarivali su svoj uticaj u sindikatima sa velikim naporima.

Treći kongres KPJ (17—22. V 1926), intenzivirao je rad KPJ na jačanju ljevice i partijskih frakcija u URSS-u, što je imalo i svoga odraza u Bosni i Hercegovini. Tokom te godine, akcije koje su vodili komunisti u sindikatima (pomoć engleskim rudarima u generalnom štrajku, proslava 20-godišnjice generalnog štrajka u Sarajevu 23. V 1926. djelovanje u strukovnim savezima) značile su afirmaciju i učvršćenje pozicija KPJ kod sindikalno organizovanih radnika.

Prvih mjeseci 1927, pa i kasnije, komunisti su preko akcionih odbora za ujedinjenje sindikata ostvarili svoju prevagu u URSS-ovim sindikatima (Brčko). Osnivanjem Mjesnih (međustrukovnih) vijeća u Mostaru i Tuzli, Nezavisni sindikati u tim mjestima dobili su svoje rukovodeće instance, koje su provodile politiku KPJ među nezavisno orijentisanim radnicima.

Lijevo krilo u radničkom pokretu u Bosni i Hercegovini još uvijek je bilo nezrelo za samostalno djelovanje. Frakcijske borbe do 1924, pa i poslije, ostavile su krupne tragove u Partiji i sindikalnom pokretu. One su donijele izvjesne koristi, jer se Partija očistila od disidenata, ali su ostavile i teže posljedice, jer mlađi komunisti nisu imali iskustva u klasnoj borbi, a frakcionaštvo ih je zbunjivalo. Progonom Đure Đakovića iz Sarajeva (polovinom 1923), Bosna i Hercegovina gubi rukovodioca, koji je bio protagonist jedinstva lijevog krila u radničkom pokretu. Poslije 1925, pristiže nova grupa

¹³⁹⁾ ABH V2SO Pov. br. 344/1929, PD Pov. br. 96, 118, 363, od 12, 15. I i 14. II 1929 — V2SO pag 49—50.

¹⁴⁰⁾ AIHRPH Zagreb, Grupa III, D, 1929. PUKRR Zagreb 27. III 1929 — KDO, Zagreb, str. 4.

ljudi na čelu dr Vladimirom Jokanovićem, braćom Pricom i dr. i oni su svojom aktivnošću ubrizgali nove, svježije sokove radničkom pokretu. Pored djelovanja ovih aktivista i CK KPJ (na svojoj plenarnoj sjednici 1927), nastojao je da intenzivira sindikalni pokret u Bosni i Hercegovini.

Od početka 1928. u Bosni i Hercegovini pojačan je rad KPJ i SKOJ-a na stvaranju frakcija komunista i njihovom djelovanju URSS-u. U Sarajevu, Mostaru i Banjaluci komunisti su živo radili na tome da se mase pokrenu na sindikalni rad i da ostvare uporište u URSS-ovim sindikatima. Tokom 1928. godine i u još nekim mjestima u unutrašnjosti KPJ je nastojala da razvije svoju aktivnost na stvaranju sindikata. U Tuzli Mjesno sindikalno vijeće je intenziviralo aktivnost među članstvom sindikata na razvijanju klasne svijesti. Ta aktivnost komunista nije promakla policiji, pa je pojačala mjere protiv njih pretresom stanova, hapšenjima, progonima itd.

Druga pokrajinska konferencija KPJ za BiH (10. IX 1928) na Pašinu Brdu kod Sarajeva otvorila je mogućnost daljeg ulaska komunista u URSS-ove sindikate i djelovanja u njima, te stvaranja strukovnih saveza Nezavisnih sindikata, ali ne centralizovanih, već takvih u kojima bi se okupljale mase radnika i gdje bi djelovali komunisti.

Na sastancima, manjim skupovima, proslavama praznika rada, rasturanjem radničke štampe, a posebno *Organizovanog radnika*, organa CRSOJ, međusobnim kontaktima komunista pojedinih mjesta itd., okupljeni su i organizovani radnici. U tim manifestacijama komunisti su nastojali da razviju klasnu svijest radnika, da ih okupe i pridobiju za politiku KPJ.

Gotovo svi naponi organizacije KPJ u Bosni i Hercegovini da ostvari svoj uticaj i rukovodeću ulogu u reformističkim sindikatima ili da obnovi i ojača organizacije Nezavisnih sindikata, bili su prekinuti zavodjenjem šestojanuarske diktature 1929. godine. Obnovljena organizacija biće u mogućnosti da se više angažuje na ovom poslu tek sredinom tridesetih godina.

ACTIVITIES OF THE COMMUNISTS IN TRADE UNIONS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA 1925—1929

After the Independent Trade Unions in Bosnia and Herzegovina were banned by the end of 1924, through which the Communist Party of Yugoslavia (KPJ) carried out its policy, the communists turned to new activity forms. The KPJ through the organized groups of communists made its footholds first in the Main Workers' League, and then, by the end of 1925, in the United Workers Trade Union League of Yugoslavia URSS when it was founded, finding in it followers in the endeavours to realize its views. The communists acted in organizations of the URSS in Sarajevo, Banjaluka and in some other places, while professional organizations under an apparent independence, but in fact led by the KPJ, acted in Mostar and Tuzla. The Third Congress of the KPJ/17—22 May, 1926) concluded the communists should enter the URSS and there carryout the policy of the KPJ.

Trade unions activities took different forms: actions for aid collecting for English miners on strike (1926), the celebration of the twentieth anniversary of General Workers' Strike in Bosnia and Herzegovina, establishing of Action Committees for unification of trade unions (of Brčko, Bijeljina and Tuzla) at the beginning of 1927 and distribution of »Organized Workers« (Organizovani radnik). The Provincial Committee of the KPJ in Sarajevo had contacted the organizations in Tuzla and Mostar and established link with Travnik and Vareš etc.

Roman Filipović—Markulin, instructor for the Central Committee of the Communist Party of Yugoslavia (CK KPJ) came to Sarajevo by the end of 1928 and intensified the activities of the communists in the URSS trade unions, but professional organizations of the Independent Trade Unions in Tuzla, Mostar and Sarajevo strengthened too. Roman also was an organizer of the Second Provincial Conference of the KPJ of Bosnia and Herzegovina at Prašino Brdo near Sarajevo (10 December, 1928) which adopted the attitudes towards the activities of the communists in trade unions, initiated by himself. Besides the activity of the communists in the URSS, the Conference concluded to work on the forming of professional organizations of the Independent Trade Unions, not for Bosnia and Herzegovina, but of local ones in different places. After the Conference, the signs of trade-union movement revival appeared in Bosnia and Herzegovina.

The Sixth January Dictatorship of King Alexander 1928 banned the work of the KPJ and the Trade Unions under its influence, which provoked new complications and difficulties in their activities.